

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

(тип кваліфікаційної роботи)

Магістр

(освітнійступінь)

на тему «Особливості міжособистісних відносин молодих пар, що планують одружитися.»

ХАІ.704.7-96П1.21О.053.98-9/20-7 КР

Виконав: здобувач (ка) б курсу групи №7-96П1
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код та найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»

(код та найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія»

(найменування)

Самойлов ВВ.

(прізвище та ініціали здобувача (ки))

Керівник: Гулий Ю.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: Большакова А. М.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2021

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Рівень вищої освіти другий магістерський

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код і найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»
(код і найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія»
(найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Ю. І. Гулий

(підпис)

(ініціали та прізвище)

«06» жовтня 2021 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**

Самойлов Владислав Вікторович

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Особливості міжособистісних відносин молодих пар, що планують одружитися

керівник кваліфікаційної роботи Гулий Юрій Іванович

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету № 1807уч від «22» листопада 2021 року.

2. Термін подання здобувачем кваліфікаційної роботи «10» грудня 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи виявити особливості міжособистісних відносин молодих людей, що вступають у шлюб

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно розв'язати) _____

Провести аналіз літератури, присвяченої вивченню психологічних особливостей молодих людей, що вступають у шлюб

Визначити особливості цінностей і установок молодих людей, що вступають у шлюб

Вивчити причини міжособистісних конфліктів в парах

Вивчити взаємозв'язок ціннісних установок та причин конфліктів між молодими людьми, що вступають у шлюб

5. Перелік графічного матеріалу: _____

Рис. 4

Табл. 1

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	<i>Канд. псих. наук, доцент Гулий Юрій Іванович</i>	11.10. 21-	15.10. 21
2	<i>Канд. псих. наук, доцент Гулий Юрій Іванович</i>	18.10. 21-	23.10. 21
3	<i>Канд. псих. наук, доцент Гулий Юрій Іванович</i>	15.11. 21-	22.11. 21

Нормоконтроль _____ С. В. Кузьміна «10» грудня 2021 р.
 (підпис) (ініціали та прізвище)

7. Дата видачі завдання «06» грудня 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Затвердження теми, мети та завдань дипломної роботи	06.10.21-07.10. 21	
2.	Складання плану роботи	08.10. 20-10.10. 21	
3.	Аналіз літературних джерел. Написання першого розділу дипломної роботи	11.10. 21-15.10. 21	
4.	Визначення психодіагностичного інструментарію для проведення практичної частини дослідження . Написання другого розділу дипломної роботи.	18.10. 21-23.10. 21	
5.	Проведення практичної частини дослідження.	24.10. 21-07.11. 21	
6.	Статистична обробка отриманих даних.	08.11. 21-12.11. 21	
7.	Написання третього розділу дипломної роботи.	15.11. 21-22.11. 21	
8.	Написання загальних висновків. Оформлення списку використаних літературних джерел, додатку (ків) та змісту.	23.11. 21–25.11. 21	
9.	Передзахист.	26.11.2021	
10.	Внесення коректив до тесту дипломної роботи.	26.11. 21-03.12. 21	
11.	Оформлення та підписання відповідної документації.	06.12. 20-08.12. 20	
12.	Підготовка електронної презентації та тексту доповіді.	08.12. 21-09.12. 21	
13.	Строк подання студентом роботи на кафедру.	10 .12. 21	
14.	Захист.	15, 16, 17.12. 21	

Здобувач

(підпис)

В.В. Самойлов

(ініціали та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

Ю.І. Гулий

(ініціали та прізвище)

Реферат

Дипломна робота. 58 с., 1 табл., 4 рис., 55 джерел.

Ключові слова: ШЛЮБ, МІЖОСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ, ЦІННОСТІ, ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ, УСТАНОВКИ, СІМ'Я.

Об'єкт дослідження - міжособистісні стосунки молодих людей, що вступають у шлюб. Предмет дослідження – взаємозв'язок установок і причин міжособистісних конфліктів у молодих людей, що планують вступити у шлюб. Мета роботи – виявити взаємозв'язок установок і міжособистісних конфліктів молодих людей, що вступають у шлюб.

Методи дослідження – теоретичні: аналіз, узагальнення теоретичних даних; психодіагностичні: методика «Діагностика міжособистісних відносин», опитувальник «Вимірювання особистісних установок в подружній парі», методика «Рівень суб'єктивного контролю» і методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації»; статистичні: критерій Манна-Уїтні, кореляційний і факторний аналіз.

Висновки: За результатами тесту сімейних установок виявилось, що в обох групах переважає позитивне ставлення до людей, орієнтація на обов'язок порівняно з задоволенням, значимість дітей в житті людини, залежність подружжя один від одного, небажаність розлучення, романтична спрямованість у любовних відносинах, традиційні цінності у відносинах подружжя. Дослідження інтернальності-екстернальності (за методикою «Рівень суб'єктивного контролю») показало, що більша частина респондентів володіє внутрішнім локус-контролем, тобто вважає себе відповідальною за події, що відбуваються в їх житті, а не обставини і оточуючих. Отримані дані в обох групах говорять про те, що патріархальна цінність зменшує конфліктність в сім'ї. За результатами двох груп видно, що даної цінності дотримуються ті молоді люди, які планують оформити шлюб. Це пояснюється, насамперед, тим, що в нашій культурі протягом багатьох століть закладено саме такий устрій шлюбу. А егалітарний шлюб для менталітету громадян менш прийнятний, і в даних відносинах буде більше розбіжностей.

Abstract

Graduate paper. 58 pages, 1 table, 4 figures, 55 sources.

Keywords: MARRIAGE, INTERPERSONAL CONFLICTS, VALUES, PERSONALITY FEATURES, ATTITUDES, FAMILY.

The object of research is interpersonal relationships of young people who are going to get married. The subject of research is the interconnection between attitudes and

causes of interpersonal conflicts that young people planning to get married can have.

Research methodology comprises theoretical methods, namely analysis, generalisation of theoretical data; psychodiagnostic methods, namely the method “Diagnosis of Interpersonal Relationships”, the questionnaire “Measurement of Personal Attitudes in a Married Couple”, the method “Subjective Control Level” and the method “Interaction of Spouses in a Conflict Situation”; statistical methods, namely the Mann-Whitney U test, correlation and factor analysis.

Conclusions: According to the results of the test on family attitudes, it was found that both groups demonstrate a positive attitude towards people, opt for exercising responsibility rather than getting pleasure, recognise the importance of having children, accept the dependence of spouses on each other, perceive getting divorced to be an undesirable outcome, adopt romantic orientation in love relationships and traditional orientation in marital relationships.

The study of internality-externality (according to the method “Subjective Control Level”) show that most respondents have an internal locus of control, i.e. consider themselves to be responsible for what happens in their lives rather than believe that life is controlled by external circumstances and other people.

The data obtained in both groups suggest that patriarchal values tend to minimise family conflicts. The results of the two groups show that this value is adhered to by those young people who are planning to get married. First of all, this is conditioned by the fact that this system of marriage has existed in our culture for many centuries. Egalitarian marriage is perceived as less acceptable for the mentality of our citizens, and it is believed to result in more disagreements.

Реферат

Дипломная работа 58 с., 1 табл., 4 рис., 55 источников.

Ключевые слова: БРАК, МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ КОНФЛИКТЫ, ЦЕННОСТИ, ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ, УСТАНОВКИ, СЕМЬЯ.

Объект исследования - межличностные отношения молодых людей, вступающих в брак. Предмет исследования – взаимосвязь установок и причин межличностных конфликтов у молодых людей, которые планируют вступить в брак.

Методы исследования – теоретические: анализ, обобщение теоретических данных; психодиагностические: методика «Диагностика межличностных отношений», опросник «Измерение личностных установок в супружеской паре», методика «Уровень субъективного контроля» и методика

«Взаимодействие супругов в конфликтной ситуации»; статистические: критерий Манна-Уитни, корреляционный, факторный анализ.

Выводы: По результатам теста семейных установок оказалось, что в обеих группах преобладает положительное отношение к людям, ориентация на обязанность нежели на удовольствие, значимость детей в жизни человека, зависимость супругов друг от друга, нежелательность развода, романтическая направленность в любовных отношениях, традиционные ценности в отношениях супругов.

Исследование интернальности-экстернальности (по методике «Уровень субъективного контроля») показало, что большая часть респондентов владеет внутренним локус-контролем, то есть считает себя ответственными за происходящие события в жизни, а не обстоятельства и окружающих.

Полученные данные в обеих группах говорят о том, что патриархальная ценность снижает конфликтность семьи. По результатам двух групп видно, что данной ценности придерживаются молодые люди, которые планируют оформить брак. Это объясняется прежде всего тем, что в нашей культуре на протяжении многих веков заложен именно такой уклад брака. А эгалитарный брак для менталитета граждан менее приемлем, и в данных отношениях будет больше разногласий.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДИХ ПАР.....	5
1.1. Цінності та установки як психологічні особливості особистості.....	5
1.2. Особливості та причини міжособистісних конфліктів у сімейних відносинах.....	14
1.3. Взаємозв'язок цінностей, установок особистості та причин конфліктів у сімейних відносинах.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	34
2.1. Опис вибірки та методик дослідження.....	34
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ, ЩО ВСТУПАЮТЬ У ШЛЮБ.....	39
3.1. Показники цінностей і установок молодих людей, що вступають у шлюб.....	39
3.2. Показники рівня конфліктності подружніх пар.....	47
3.3. Показники взаємозв'язку ціннісних установок і причин міжособистісних конфліктів молодих людей, що вступають у шлюб.....	49
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	59

ВСТУП

Сім'я - це інститут сімейних відносин, який зародився ще в глибоку давнину. Унікальність сім'ї полягає в тому, що подружжя протягом тривалого часу тісно взаємодіють один з одним, перебуваючи в різних життєвих ситуаціях. Очевидно, що в рамках такої тісної взаємодії нерідко виникають конфлікти, суперечки і кризові ситуації.

Психологічні особливості партнерів є джерелами виникнення первинної симпатії, з якої починаються стосунки, і вони ж можуть служити причиною виникнення конфліктів в сформованих парах. Виникнення симпатії до іншої людини значною мірою сприяє подібність установок, переконань і цінностей. Друзі, пари і подружжя з незрівнянно більшою ймовірністю будуть розділяти установки, переконання і цінності один одного, чим пари складені довільно.

На думку більшості психологів, які вивчають соціально-психологічні проблеми, головною причиною зміни інституту сім'ї є деградація традиційних установок і ціннісних орієнтацій, невміння вирішувати конфлікти.

Соціальні цінності є глибинними мотиваційними структурами у поведінці особистості і зміни в суспільстві, що впливають на свідомість людей, змінюючи їх ціннісні пріоритети.

Незважаючи на численні дослідження, спрямовані на вивчення психологічних особливостей особистості, у тому числі установок і ціннісних орієнтацій, робіт, присвячених вивченню взаємозв'язку установок і міжособистісних конфліктів молодих людей, що вступають у шлюб дуже мало.

Мета дослідження: виявити особливості міжособистісних відносин молодих людей, що вступають у шлюб.

Об'єкт дослідження: міжособистісні стосунки молодих людей, що вступають у шлюб.

Предмет дослідження: взаємозв'язок установок і причин міжособистісних конфліктів у молодих людей, що планують вступити у шлюб.

Завдання:

- 1) Провести аналіз літератури, присвяченої вивченню психологічних особливостей молодих людей, що вступають у шлюб.
- 2) Визначити особливості цінностей і установок молодих людей, що вступають у шлюб.
- 3) Вивчити причини міжособистісних конфліктів в парах.
- 4) Вивчити взаємозв'язок ціннісних установок та причин конфліктів між молодими людьми, що вступають у шлюб.

В ході дослідження було використано наступні *методики*: методика «Діагностика міжособистісних відносин», опитувальник «Вимірювання особистісних установок в подружній парі», методика «Рівень суб'єктивного контролю» і методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації».

Для обробки даних застосовувалися такі методи статистичної обробки, як критерій Манна-Уїтні (оцінка відмінностей), кореляційний аналіз (встановлення взаємозв'язку між шкалами методик), факторний аналіз (вплив факторів).

Дослідження проводилося за участю 30 пар (60 осіб). Вік респондентів коливається від 20 до 30 років. Були сформовані дві групи: перша група (молоді люди, які проживають спільно і планують оформити офіційні відносини) і друга (молоді люди, які проживають разом, але не планують оформляти відносини офіційно).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДИХ ПАР

1.1. Цінності та установки як психологічні особливості особистості

Сучасний період знаменує собою епоху, коли радикально змінюються цінності. Цінності не являються чимось впорядкованим, вони динамічні і відображають суттєві зміни взаємозалежності особистості з навколишнім світом.

Цінністю можна назвати те, що володіє особливою важливістю для людини, те, що він готовий оберігати і захищати від посягань і руйнування з боку інших людей. Психологи розглядають цінності як важливий психологічний ресурс.

В науковому розумінні найчастіше говорять про три форми існування цінностей. У першому випадку розглядають цінність як значимість та ідеал, вироблений суспільною свідомістю. У другому випадку цінність виступає матеріальною формою втілення цих ідеалів. У третьому варіанті цінність входить у психологічну структуру особистості, є фактом свідомості і виступають джерелом відносин людини з навколишньою дійсністю і мотивації його поведінки.

Цінності подружжя, як життєві, так і сімейні, набуті в процесі створення і функціонування сім'ї, відіграють певну роль у сімейних відносинах, особливості дитячо-батьківських взаємодій, типу сімейної системи. Стійкість цінностей залежить від особистісних якостей. До них відносять ті внутрішні особливості, які здаються більш глибинними, стабільними і впливають на всі інші особливості людини. Особистісні якості - це не тільки здібності,

темперамент, психологічний характер і малюнок тіла, скільки мотиви людей, їх прагнення і воля, їх особистісна стійкість і особистісна ідентичність.

Виділяють три групи сімейних цінностей – це цінності безпосередньо пов'язані з подружжям; цінності, що стосуються батьківства і цінність спорідненості. Цінності подружжя включають в себе цінність шлюбу, цінність рівноправності або домінування одного з подружжя, гендерно-рольову цінність в сім'ї, цінність спілкування між подружжям, що включає взаємну підтримку і взаєморозуміння партнерів у шлюбі, а також цінність виховання і подальша соціалізація дітей в сім'ї. До таких цінностей відноситься цінність споріднення, цінність взаємин між родичами [27].

Такі дослідники, як А. А. Яворская и М. В. Дмитриева пропонують класифікацію сімейних цінностей, яка має у своїй основі соціальні функції, які виконуються сім'єю: репродуктивна функція; функція соціалізації дітей у сім'ї; участь обома батьками та більш старших поколінь у вихованні дітей; екзистенційна функція, що виражається в цінностях, пов'язаних з підтриманням життєдіяльності членів сім'ї, цінність внутрішньородинної комунікації, цінність сімейної атмосфери і мікроклімату, цінність добробуту, здоров'я, довголіття сім'ї та її членів, цінність економічної функції сім'ї [55].

А. В. Ковалева виділяє такі сімейні цінності, які визначають сферу сімейних відносин і є фундаментом утворення сім'ї і її цілісності. До них відносяться: відповідальність; єдність; захищеність [28].

На думку того ж автора, цю групу сімейних цінностей відносять до групи морального та етичного значення, так як саме моральність є умовою її ефективного існування і збереження стабільності.

Таким чином, на підставі приведених класифікацій наведемо ще одну доповнену класифікацію сімейних цінностей, які об'єднуються в такі групи цінностей сім'ї як:

1. Сімейні цінності етичного значення (захищеність, відповідальність, єдність);
2. Сімейні цінності функціонального значення (любов і турбота; батьківство і діти; здоровий спосіб життя і оптимальне середовище існування; моральні засади та передача власного світогляду й досвіду з покоління в покоління; сімейне спілкування і духовна наповненість; можливість відпочинку з близькими людьми; економічна стабільність, загальне майно; сімейний статус; впорядковані і гармонійні сексуальні стосунки;
3. Групи сімейних цінностей правового характеру (права, зобов'язання та захист державою).

Безсумнівно, що система представлених ціннісних орієнтацій сім'ї не постійна і певний спектр цінностей членів сім'ї може бути більш широким, ніж загальносімейні. Широкий обсяг індивідуальних цінностей подружжя має в своїй основі більше можливостей для взаєморозуміння подружжя і встановлення єдності.

Психологи виділяють сімейні цінності за елементами структурних зв'язків усередині сім'ї і між її членами, а також по функціях, виконуваних родиною як інститутом.

Сучасні психологи і соціологи дослідили дані, в яких люди склали уявлення один про одного, прийшли до висновку, що основні сфери інтересів пересічної сучасної людини – це професія, освіта, сім'я, здоров'я, захоплення

та відпочинок, спілкування, гуманізм і прагнення його проявляти, житло і матеріальне благополуччя. На такій основі були виділені характерні для типової сім'ї цінності: любов (форма реалізації духовних потреб), турбота про близьких, діти, здоров'я, спільне проведення часу і ведення господарства, фізичний і психологічний відпочинок, сексуальна задоволеність і фінансове благополуччя. [26].

Таким чином, перераховані вище сімейні цінності малюють образ сучасної людини, в який входять такі різноманітні сфери життєдіяльності як: духовна і інтелектуальна, матеріальна.

У кожної людини своя індивідуальна ієрархія цінностей, люди, що створюють сім'ю, нашоухуються на її розбіжність. Зокрема, відмінність цінностей кожного з подружжя може стати причиною конфліктів і розпаду сім'ї, але розбіжність може допомогти згуртувати сім'ю, дозволяючи її членам бути більш дружніми, духовно наповненими і єдиними.[29].

Сімейні відносини відносять до одного з головних і важливих видів взаємодії, умовою такої взаємодії є відповідність і узгодженість ціннісно-сміслових координат життєвих світів обох [10]. Причому, И. Ф. Дементьева підкреслює, що з'єднання людей у шлюб пов'язане з природним зміною структури їх цінностей і становленням системи загальних сімейних цінностей. До того ж, теоретичний аналіз дозволяє в якості системоутворюючого фактору сімейної ціннісної системи визначити відповідність і узгодженість цінностей подружжя, який згодом призводить до становленню в подружніх відносинах єдиної системи сімейних цінностей. На фоні цього, відбувається подальше ускладнення ціннісної системи подружжя в процесі взаємодії, і характеризується двома взаємопов'язаними, але протилежно спрямованими такими механізмами, як персоналізація (процес трансляції, передача ціннісно-сміслових характеристик) і персоніфікація

(процес породження особистісних цінностей з участю ціннісно – смислових орієнтирів іншої людини). Ці процеси виступають як механізми трансформації ціннісно-смислових складових подружжя і забезпечують розширення спільного простору, даючи при цьому, можливість для зміцнення спільності і єдності подружжя. В результаті чого персоналізація виступає в якості показника ступеня відкритості між подружжям.

Сім'я – це, насамперед, самоорганізована, відкрита система і успішне існування сім'ї буде можливо тільки при постійному узгодженні систем цінностей подружжя. Узгодження ціннісних орієнтацій сімейної пари проявляється в динаміці загальних сімейних цінностей, яка піддається як кількісно, так і якісної зміни. Існує певна динаміка сімейних цінностей подружжя. Із збільшенням тривалості шлюбного союзу така динаміка може бути різною у чоловіків і жінок. На думку дослідників, у жінок найбільш виражена динаміка двох цінностей: зниження цінності зовнішньої привабливості і підвищується сексуальна цінність подружніх відносин, а у чоловіків змін в цінностях набагато менше, ніж у жінок [31].

Безліч сучасних досліджень вказують на те, що цінності подружжя сильно змінилися в порівнянні з минулим поколінням. Якщо у сімейних відносинах були присутні такі поняття як мораль, почуття обов'язку і жертвність, то на сьогоднішній день картина сім'ї інша. В главу кута ставлять розподіл участі у господарських, побутових і виховних питаннях, визнання важливості ролі сексуальних відносин, а також їх легалізація в дошлюбний період та заохочення цивільного шлюбу [45].

Система ціннісних орієнтацій динамічна і формується в процесі виховання і соціалізації, відіграє при цьому провідну роль виборі правильного рішення, а також дозволяє зрозуміти, що для людини важливо і важливо у сімейному житті. Нормальний розвиток і функціонування сім'ї забезпечується наявністю

у чоловіка і дружини різноманітних ціннісних орієнтацій, а діапазон цінностей служить основою для індивідуалізації сім'ї і впливає на стійкість даної системи.

Як правило, пара в сімейному житті віддає перевагу своїм моделям поведінки і дуже часто стикаються з труднощами в матеріальних, побутових, психологічних, моральних, емоційних і інтимних сферах шлюбу.

При створенні моделі поведінки особистості в сім'ї важливу роль відіграють установки, які є невід'ємною складовою внутрішньої суті особистості. Установки диктують людині орієнтири в навколишньому світі, сприяють спрямованості процесу пізнання світу для поліпшення адаптації до його умов, оптимальної організації поведінки та дій у ньому. Вони забезпечують зв'язок між пізнанням і емоціями, між пізнанням і поведінкою, пояснюють людині, чого очікувати, а очікування – важливий орієнтир в отриманні інформації.

Переважаюча частина установок особистості не є вродженою. Вони формуються сім'єю, однолітками, суспільством, роботою, культурою, мовою, звичаями, засобами масової інформації та набувається особистістю на основі власного життєвого в тому числі сімейного досвіду. Установка є змінною, яка знаходиться між попередніми очікуваннями, цінностями і наміром вести себе певним чином.

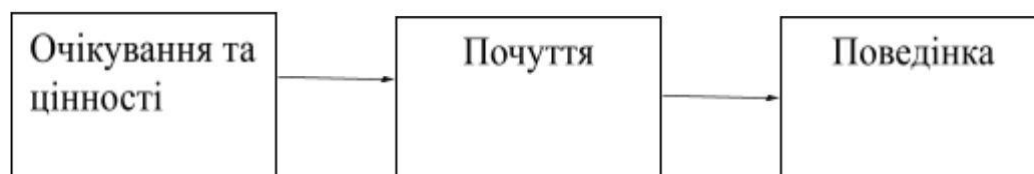

Рис. 1.1. Зв'язок між складовими установки.

Важливо розуміти, що послідовного зв'язку між установками і поведінкою може не бути. Установка призводить до наміру повести себе різним чином.

Цей намір може бути виконано або не виконано за даних обставин. Хоча установка не завжди однозначно визначає поведінку, зв'язок між установкою і наміром вести себе по різному дуже важлива для подружжя.

Дослідники В. Кац , В. Мак-Гуайр, М. Смит, Дж. Брунер. сформулювали чотири функції установок особистості.

1. Его-захисна функція через захисні механізми раціоналізації або проєкції дозволяє суб'єкту: а) впоратися зі своїм внутрішнім конфліктом і захистити свій Я-образ, свою Я-концепцію; б) протистояти негативної інформації про себе або значущих для нього об'єктах; в) підтримувати високу (низьку) самооцінку; г) захищатися від критики (або використовувати її проти критика). Ці установки відбуваються з внутрішніх потреб особистості, і об'єкт, на який вони спрямовані, може бути випадковим.

2. Ціннісно-експресивна функція і функція самореалізації включає емоційне задоволення і самоствердження і пов'язана з найбільш комфортною для індивіда ідентичністю, будучи також і засобом суб'єктивної самореалізації. Ця функція дозволяє людині визначити: а) свої ціннісні орієнтації; б) до якого типу особистості він відноситься; в) що він з себе представляє; г) до чого відчуває симпатію, а до чого ні; д) його ставлення до інших людей; е) ставлення до соціальних явищ. Цей вид вираження установки спрямований головним чином на утвердження справедливості саморозуміння і менше орієнтований на чужі думки.

3. Інструментальна, адаптивна або утилітарна функція допомагає людині: а) досягати бажаних цілей (наприклад, винагороди) і уникати небажаних результатів (наприклад, покарання); б) на основі попереднього досвіду виробити уявлення про співвідношення цих цілей та способи їх досягнення; в) пристосуватися до оточення, що є підставою для його поведінки на роботі в майбутньому. Люди висловлюють позитивні установки по відношенню до

тих об'єктів, які задовольняють їх бажанням, а негативні установки по відношенню до тих об'єктів, які асоціюються з фрустрацією або негативним підкріпленням.

4. Функція систематизації й організації знання (пізнання) або економії допомагає людині знайти ті норми і точки відліку, у відповідності з якими він спрощує (схематизує), організовує, намагається зрозуміти і структурувати свої суб'єктивні уявлення про навколишній хаотичний світ, тобто конструює свою власну картину світу.

В соціальній психології під поняттям сімейної установки передбачають позицію особистості щодо шлюбу і сім'ї, сформовану на основі досвіду. Подібна позиція визначає стан готовності до шлюбу і поведінку людини в шлюбно-сімейній сфері.

Так як соціальна установка складається з трьох провідних компонентів: знання, емоції і дії – то і в структурному відношенні шлюбно-сімейної установки можна виділити такі компоненти:

- а) емотивний - полягає у сприйнятті себе як майбутнього об'єкта шлюбно-сімейних відносин, відображає позицію молодої людини по відношенню до сімейного способу життя в цілому;
- б) когнітивний - передбачає наявність певних знань, необхідних для шлюбно-сімейного взаємодії;
- в) діяльнісний - визначає психологічну готовність до шлюбу.

Ключовими факторами, що впливають на формування шлюбно-сімейних установок, є матримоніальний менталітет; батьківська сім'я; освітнє середовище і засоби масової інформації. Матримоніальний менталітет невіддільний від прабатьківської культури, релігії, фольклору, ідеології

передаються від покоління до покоління. Проте в даний час відбувається зміна традиційних матримоніальних уявлень.

Установка є умовою, завдяки якому створюється можливість для виховного впливу на дитину (Л. С. Выготский, В. М. Минияров). Шлюбно-сімейні установки формуються в умовах власної батьківської сім'ї. Сучасні дослідження показують, що батьки не беруть належної участі в справі підготовки молодого покоління до сімейного способу життя (Е. И. Зритнева). Спостерігається послаблення ролі сімейного виховання і зростання значущості інших суспільних інститутів (И. С. Кон, В. М. Целуйко, Л. Б. Шнейдер). Дослідники говорять про зростання ролі так званої «телеекранної соціалізації» (В. В. Абраменкова, 2003; И. Я. Медведева, Т. Л. Шишова).

Засоби масової інформації негативно діють на розвиток шлюбно-сімейних установок, деформують стереотипи чоловічої та жіночої поведінки.

Важливим чинником у формуванні сімейних установок є також освітня середовище. Так, А. В. Антонов вважає, що в несімейні орієнтації найсильніше проявляються у молоді з вищою освітою. Гуманітарні науки більш схильні до впливу соціуму. В. В. Солодников каже, що студентами-гуманітаріями, з одного боку, нерідко засвоюються своєрідні соціальні ярлики, що несуть в собі негативне забарвлення, з іншого боку, уявлення студентів про сучасної сім'ї багато в чому зумовлені здоровим глуздом, власним життєвим досвідом і реальними діями людей.

Таким чином, цінності і установки, будучи невід'ємною складовою внутрішньої суті особистості і потужним психологічним ресурсом, відіграють важливу роль у побудові моделі поведінки особистості в сім'ї. Наявність загальних цінностей і установок допомагає людям розуміти одне одного, співпрацювати, надавати допомогу і підтримку. Відсутність загальних

цінностей (об'єктивне або суб'єктивне) або протиріччя цінностей призводить до виникнення конфліктів.

Коли молоді люди вступають в шлюб, то у них присутні однакові загальнолюдські цінності. Приблизно однаковими будуть і їх групові цінності, якщо вони належать до однієї і тієї ж соціальної групи. Однак це ще не означає, що їхні уявлення і погляди збігаються так як індивідуальні особливості, життєвий досвід. Тому розбіжності, суперечки і в цілому конфлікти між подружжям, особливо молодими, просто природні і закономірні.

1.2. Особливості та причини міжособистісних конфліктів у сімейних відносинах

Конфлікти в сімейному житті являють собою один з найбільш розповсюджених видів конфліктів. Численні дослідження говорять про те, що у більшості сімей відбуваються конфлікти. Сім'ї, де відбуваються конфлікти характеризуються тим, що між партнерами є нестабільні сфери, де бажання, потреби, наміри та інтереси не збігаються, породжують при цьому сильні негативні емоції. Сім'я може надовго зберегтися завдяки тому, що подружжя готові йти на компроміс і поступатися. Безсумнівно, що в даних сім'ях про розлучення не говорять і люди знаходять шляхи вирішення конфліктних ситуацій [30].

Конфлікт (у перекладі з латинського означає «зіткнення»). Конфлікт з точки зору психології означає суперечність, спрямованих на різні полюси думок, інтересів, поглядів, цілей і позицій конфліктуючих сторін. Даний вид порушення сімейної взаємодії відрізняється від інших труднощів подружніх відносин, які схожі на конфлікт, однак конфліктом не є. Формами

деструктивної взаємодії між подружжям є суперечка і сварка. Зазвичай спір спрямований на досягнення спільної для обох мети, проте кожен упевнений, що патерн поведінки іншого неприйнятний, тому що не дозволяє досягти поставленої мети, ну а більш успішним є тільки той спосіб поведінки, який він пропонує сам [38].

Під час сварки в люди входять у протиборство цінності, потреби, інтереси та особисті якості іншої людини. Причому, суперечка — це невід'ємна частина будь-якої спільної діяльності людей, що живуть спільним життям.

Подружні конфлікти є обопільним негативним психічним станом обох, характеризуються ворожістю, відчуженістю, негативізмом у відносинах, які викликані несумісністю поглядів, потреб та інтересів. Характерна особливість такого стану полягає в можливості його досить швидкого переходу на фрустрацію, стрес, афект, який має властивість спотворювати психіку людини: скоєні ним вчинки в нормальних умовах ніколи б не мали місця [47].

Наступна особливість характеризується загостренням негативних переживань і емоцій, їх саморозвиток. У конфлікті часом виявляються такі негативні сторони особистості, які з якихось причин були приховані за зовнішніми позитивними формами поведінки.

Остання особливість характеризується тим, що розширюючись, конфлікт завжди залишає за собою спустошеність (стан, при якому все, крім конфліктної ситуації, стає неважливим і незначним) [5].

Як правило, у психології виділяють конструктивні і деструктивні функції конфлікту. Конструктивна функція, насамперед, виражається у виявленні джерела конфлікту, створення умов для його ефективного усунення, а також у профілактиці застою відносин, стимулювання їх розвитку та оптимізації.

Перш за все, позитивна функція конфлікту в сімейних відносинах полягає в тому, що вона може стати досить сильним джерелом розвитку особистості. І це досягається у вираженні досягнення душевної і духовної рівноваги, спокою, наповненості почуттям сенсу життя і в таких сім'ях завдяки конфліктних ситуацій можуть з'явитися зовсім інші цілі, норми, цінності [32].

Конструктивний конфлікт виконує наступні функції:

1. Сприяє адаптації сім'ї та її учасників до тих умов, в яких вона в даний момент опинилася;
2. Дає можливість знайти об'єктивну причину розбіжностей, дозволяє усунути її;
3. Виявляє та усуває протиріччя в сім'ї, сприяє поліпшенню стабільності подружніх відносин;
4. Сприяє згуртуванню членів сім'ї та направляє їх на захист її єдності;
5. Нейтралізує внутрішню напруженість, позбавляє від фрустрації;
6. Дозволяє знайти відповідні засоби впливу на іншого;
7. Допомогає учасникам шлюбного союзу розкрити кращі якості своєї особистості і зайняти авторитетне місце в сім'ї [52].

Позитивна (конструктивна функція конфлікту проявляється в родині в такій ситуації, коли її учасники мають у своєму розпорядженні навички конструктивного виходу з конфліктної ситуації, тому в родині наростає деструктивна функція конфлікту. Вона виражається в посиленні в особистості відчутті неможливості вирішення конфлікту, що призводить до поступового відчуття дискомфорту психологічного характеру.

У разі зсуву мотиву на мету, подружжя починають забувати про те, що вони повинні знайти конструктивне розв'язання конфлікту. Найважливішою метою ставиться бажання сильніше морально зачепити, заподіяти шкоду, причому, іноді ціною власного шкоди. Конфлікт між подружжям може мати хронічний

характер. Таким чином, багато основних потреб людини не задовольняються і можуть призвести до неврозу.

Так, деструктивна функція конфлікту виявляється в порушенні комунікації, дає тріщину єдності сім'ї, сприяє зниженню згуртованості і можливості протистояти труднощам. Безсумнівно, шлюбний союз не відразу стає конфліктним, а тільки через деякий час після створення сім'ї. Необхідно відзначити, які причини є джерелом психологічного напруження, порушують гармонію сімейного життя. Тим не менш, не всі сім'ї руйнуються, багатьом навіть вдається зробити союз більш міцним. В залежності від того, який мотив появи конфлікту в сім'ї і яке ставлення до нього кожного учасника конфлікту, а також від спрямованості на конструктивний або деструктивний вихід зі сформованого сімейного конфлікту [46].

Необхідно розмежовувати такі поняття, як сімейні конфлікти та конфліктні сім'ї. Конфлікт у родині (навіть досить бурхливий), не говорить про те, що це конфліктна сім'я, і не завжди можна сказати, що вона нестійка. Якщо подружжя конструктивно вирішують конфлікт, то це може вести до розвитку сім'ї та до утворення спільного «Ми» замість егоїстичного «Я», тому згодом сім'я стає більш стабільною. Це досягається тільки спільними зусиллями подружжя [48].

У психології виділено також безконфліктні сім'ї, і такими вони стають у двох випадках. По-перше, якщо конфлікт на певному етапі був глибоко зарит всередину. Подружжя вже не має віри і надії що-небудь змінити, доходючи часом до відчаю, це призводить до того, що вони стали байдужі один одному, у кожного свої власні інтереси. Сімейні пари тільки зовні живуть разом, а всередині будинку окремо і не в кого з них не набирається рішучість щось змінити в спільному житті. По-друге, конфліктів не буває, коли родина живе щасливо настільки довго (всі пристрасті вичерпали себе), визначилися рівні

відносини і подружжя розуміють один одного з півслова. Як правило, якщо сім'я живе сьогоднішнім і майбутнім і подружжя зацікавлені один в одному, прагнуть до досконалості. Головне питання стосується того, наскільки часто можуть виникати конфлікти, яка їх причина, форма протікання і які зачіпають рівні сімейної системи [14]. Слід зауважити, що конфліктні сім'ї можуть бути досить гучними, скандальними, де роздратованість і гнів стають єдиним способом спілкування подружжя між собою, і можуть бути дуже спокійними і «тихими», де стосунки в сім'ї характеризуються абсолютним відчуженням і прагненням уникати будь-якої взаємодії. Конфліктна сім'я, безумовно, може негативно вплинути на розвиток особистості дитини, і стає головною причиною девіантної поведінки. Так чи інакше, такого роду родини перебувають під ризиком розпаду і характеризуються рисами так званої псевдосем'ї, яка створює лише видимість шлюбних стосунків, коли подружжя живе своїм замкнутим один від одного внутрішнім світом [47].

Перше місце в даних сім'ях займають негативні риси характеру подружжя, які не можуть і не вміють, та й не хочуть поставити себе на місце ближнього, щоб спробувати зрозуміти його мотиви, причини, душевний і духовний стан, емпатійно відгукнутися, підтримати чоловіка в скрутну хвилину. З'ясовано, що егоїзм і душевна черствість подружжя стають головним джерелом конфліктів і призводять до розпаду сім'ї. Найбільш часто справжні причини в протиріччях подружжя в конфліктних сім'ях досить важко знайти, оскільки в будь-якому конфлікті, звичайно, є раціональне начало, але воно ослаблено гостротою емоційного переживання. Також існують справжні причини конфлікту, які надійно сховані і закриті в глибині несвідомого і проявляються на поверхневому рівні у вигляді прийнятних для свідомості мотивів. Цікаво, що причини конфліктів можуть і не проявитися через кругової каузальності сімейних пар. Найбільш часто напружена атмосфера в сім'ї має в своїй основі не одну, а кілька причин, які не завжди можуть усвідомлюватися подружжям,

і, як правило, не схильні обговорювати і усувати, таким чином, приводячи до накопичення розбіжностей, що підсилюють неприязнь один до одного.

Найчастіше конфліктні ситуації виникають по незначному приводу, стають, при цьому, звичними в образі життя подружжя. На тлі цього значущі інтереси відходить на другий план, і від постійних сварок пошкоджується психіка обох, перебільшуються негативні риси один одного, накопичуються образи, що призводить згодом до виникнення ненависті, що виявляється в довготривалих стресових станах [19].

Як показують численні дослідження психологів та соціологів, на виникнення конфлікту у сім'ї впливають особистісні особливості подружжя, більш схильні до конфліктів є ніжні, витончені чоловіки жіночного типу. Менша конфліктність властива жінкам, що володіє творчим складом розуму, з багатою уявою, вони не роблять акцент на повсякденних (побутових) справах. Подружжя, для яких важлива зовнішня сімейна активність, мають низьку конфліктність у побутовій сфері. Характерно, але у конфліктних сім'ях є тенденція подружжя до переоцінки себе і це проявляється в приписуванні собі тих властивостей, які недооцінені ближнім. Наприклад, вони можуть бути впевнені в тому, що завжди готові прийти в скрутну хвилину на допомогу іншому, а ця ж людина говорить протилежне, от і виходить парадокс.

У так званих безконфліктних сім'ях стосунки вибудовуються зовсім інакше, подружжя бувають більш обережними щодо себе, самокритичні. Вони на інтуїтивному рівні відчують, що наближається конфлікт, намагаються попереджувати можливі розбіжності, зберігаючи у відносинах вимогливість до себе. Подружжя в таких сім'ях доброзичливі і вдячні один до одного [32]. У конфліктних сім'ях подружжя найчастіше відчують брак теплоти, моральної підтримки [45]. Для таких сімей характерна атмосфера недовіри і

підозрілості і це веде до того, що подружжя звинувачують один одного в нещирості, скритності і навіть ворожості. Безсумнівно, це впливає на гармонію сімейних відносин і негативно може позначитися на прийнятті відповідальних рішень. Примітно те, що у конфліктних сім'ях подружжя рідко або майже не кажуть «ми», частіше з їх уст можна почути тільки слово «я». І це говорить про ізольованість подружжя один від одного, про їх емоційної холодності і роз'єднаності. Як правило, в проблемних сім'ях спілкування один з одним нагадує форму монологу у вигляді розмови глухих. Кожен говорить про своє наболіле, але ніхто не хоче його слухати і у відповідь звучить точно такий же монолог. Одним з головних джерел труднощів у взаєминах подружніх пар є їх абсолютне невміння виражати і проявляти свої емоції, почуття і переживання. Виходячи з цього, для того щоб обійти стороною конфліктну ситуацію, подружжю необхідно навчитися визнати і постаратися побачити в собі і в іншому яскраві, сильні емоції, відмовитися на певний проміжок часу від спілкування, а також обговорення того чи іншого питання, поки вони відчують «розпалені» почуття і емоції. Перш за все, потрібно заспокоїтись і обговорити з партнером свої негативні переживання, і з кожним кроком формувати у себе вміння прислухатися до чоловіка. В таких сім'ях, де подружжя вчать довірі, здатності відкрито висловлювати свої думки, з'являється відчуття близькості і комфорту. Існує таке поширене і помилкова думка про те, що в сімейних відносинах краще намагатися приховати свої негативні емоції, проте це міф. При словесному вираженні вони втрачають свою негативну забарвленість і налаштовують подружжя на спільне обговорення поточної проблеми. Даний підхід дає можливість бути прийнятим і зрозумілим, у чоловіка також виникає бажання поділитися своїми переживаннями. Коли людина говорить про свої переживання, описуючи їх словами, він потихеньку їх краще розуміє адекватно і об'єктивно оцінює. І це ефективно знижує напруження

пристрастей, не даючи при цьому сильним емоціям заглушати можливість розумного знаходження шляхів виходу з конфліктної ситуації [39].

Є достатньо велика різноманітність виділених типологій про сімейні конфлікти. До найбільш відомих і поширених можна віднести поділ всіх конфліктів на конструктивні і деструктивні. Просту типологію сімейних конфліктів запропонував Р. Говд. Він виділив типи конфліктів, які різні по динаміці:

1. Актуальні конфлікти, що виражаються в яскравих емоційних спалахах, викликані якою-небудь причиною в даний момент;
2. Прогресуючі конфлікти, які виникають тоді, коли подружжя протягом тривалого періоду з труднощами пристосовуються один до одного, в результаті чого зростає напруженість у відносинах;
3. Звичні конфлікти, які пов'язані зі сформованими в подружніх відносинах суперечностями, та які в силу певних установок у поведінці не вирішені ними.

Виявлено, що для емоційного благополуччя сімейних відносин кожен з вищевказаних типів конфліктів має властивість неоднакового значення, актуальні конфлікти сприяють розвитку відносин між подружжям.

До даної типології додаються ще два типи конфлікту: явні та приховані. Явний конфлікт переживається досить бурхливо і яскраво, подружжя проявляють серйозну агресію і вступають у відкрите протиборство, а в прихованому типі навпаки [44].

В соціальній психології як складових частин конфлікту виділяють об'єктивну бік конфліктної ситуації, її подання у опонентів [9]. З цієї причини, американським психологом М. Дойчем запропонована наступна класифікація конфліктів:

1. Справжній конфлікт, який існує реально і об'єктивно, сприймається подружжям адекватно;
2. Латентний конфлікт, що знаходиться неусвідомленими чоловіком і дружиною протиріччям, яке об'єктивно існує.
3. Випадковий (умовний конфлікт), легко вирішуємо, але він не завжди усвідомлюється опонентами;
4. Невірно приписаний або помилковий конфлікт;
5. Зміщений конфлікт, що виражається в тому, що за видимим, «явним» конфліктом ховається зовсім інше;
6. Помилковий конфлікт, що існує тільки в сприйнятті подружжя, що не має в своїй основі об'єктивних причин.

У зарубіжній літературі виділені і описані причини конфліктів, такими авторами, як К. Левин, С. Кратохвил, К. Витек, Плзак, С. Минухин, Д. Хейли, Барцезевски. Курт Левин виділив наступні джерела виникнення подружніх конфліктів:

1. Ступінь незадоволення базових потреб;
2. Ступінь простору вільного руху сімейних пар (його звуження викликає напруженість у відносинах);
3. Зовнішні бар'єри. До них відносяться об'єктивні обставини, що заважають подружжю вийти з ситуації зобов'язань, функціональних обов'язків;
4. Невідповідність цілей, очікувань подружжя. В такому випадку цілі подружжя часто знаходять протиріччя і вони не завжди готові до прийняття позиції ближнього.

Чеським психотерапевтом С. Кратохвилем виділені наступні причини конфліктів:

1. Наявність патологічних властивостей особистості в одного з партнерів, інтенсивність їх прояву, вплив на особистість чоловіка;
2. Порушення емоційних відносин, відмінності у проявах ніжності і почуттів, чуттєвий розлад подружжя і чуттєве відчуження; втрата взаємної любові та зникнення романтичних ноток у відносинах;
3. Невиправдані очікування;
4. Небажання відвідувати батьків чоловіка;
5. Підтримання контакту одного з подружжя з дітьми від попереднього шлюбу, їх моральна та матеріальна підтримка;
6. Різні уявлення про ролі в сім'ї, порушення рольової сумісності;
7. Проблеми у стадіях розвитку подружніх відносин (ранній шлюб, догляд дітей);
8. Негативні сімейні відносини в попередніх поколіннях, які впливають на побудову взаємодії, негативні моделі шлюбу батьків.

С. Минухин зазначає, що подружні конфлікти мають свого основи не часте позитивне підкріплення членами сім'ї один одного і зовнішні фактори (наприклад, втрата роботи).

Д. Хейли вказував на проблеми поділу влади і ролей у сім'ї (зміни в структурі та розстановці сил у сім'ї, тобто подружні ролі не визначені чітко). Спілкування між подружжям проходить мляво з ноткою холодності.

М. Барцзевски говорив про внутрішні проблеми сімейної пари: відсутність сексуальної гармонії, різні погляди на виховання дітей, розбіжність точок зору подружжя на розподіл домашніх обов'язків, зазіхання на вільний час.

Карел Витек робить висновок про те, що конфлікти можуть виникати у спільному проживанні подружжя з батьками: негативне втручання батьків,

характер їхніх стосунків, перевагу зв'язку з батьками відносин з чоловіком, а також негативне ставлення до друзів чоловіка.

Мирослав Плзак писав, що позашлюбні контакти і зв'язки слугують також джерелом появи конфліктів.

В.А. Сисенко виділяє вісім причин подружніх конфліктів, такі як: психічні напруги, що виникають із-за незадоволеності обома в емпатії, приводять до психологічного відчуження подружжя. Незадоволена потреба в значимості свого «Я», що є часом коренем конфлікту. Напруга на основі незадоволених сексуальних потреб, ігнорування їх одним із подружжя. Пристрасть одного з до спиртних напоїв, азартних ігор чи наркотиків. Розбіжності фінансового характеру на основі перебільшених потреб одного з подружжя. Незадоволення в базових потребах (у харчуванні, секс, одяг і ін). Сварки на ґрунті незадоволеної потреби у взаємодопомозі, підтримки, а також різні погляди поділі праці та догляду за дітьми. Сварки на ґрунті неузгоджених потреб і інтересів у проведенні дозвілля. У вирішенні сімейних конфліктів важлива роль віддана взаємин подружжя з батьками, включаючи їх спільне проживання. Якщо конфлікт вирішується через відносини з батьками, то напруженість самого конфлікту серйозно знижується, досягає при цьому рівня гострої форми лише у 47%, тобто зменшується майже вдвічі [47].

О. Зуськова зазначає, що основними причинами виникнення конфліктних ситуацій є розбіжність і нестикування рольових очікувань і рольових установок подружжя, розбіжність ціннісних ієрархій і сімейних цінностей подружжя, наявність різних інтересів у всіх сферах життя.

У психологічній літературі виділені такі поведінкові стратегії, які розрізняються за ступенем ефективності вирішення конфлікту – це домінування, уникнення, відхід, співробітництво, компроміс, поступливість.

Домінування характеризується орієнтацією тільки на власні інтереси та ігнорування інтересів іншого. Ця модель неефективна в сім'ї, вона сприяє збільшенню її дисфункціональності.

Уникнення передбачає відкрита відмова від власних інтересів з неготовністю піти назустріч інтересам, що призводить до «застигання» конфлікту і його перехід в хронічний характер.

Поступливість має у своїй основі також відмова від своїх особистих інтересів, але спрямований на готовність піти назустріч партнера. Це призводить до хронічної фрустрації одного, порушення у розподілі прав, взаємної відповідальності, влади, що згодом знижує стійкість і стабільність сім'ї.

Така модель, як компроміс є досить ефективним способом вирішення конфліктів між членами сім'ї, і орієнтується на пошук прийняттого для обох вирішення проблеми взаємними вчинками.

Співпраця відповідає інтересам обох і дозволяє з успіхом долати суперечності, що сприяє особистісному зростанню опонентів, підвищуючи при цьому рівень їх комунікативної культури, відкриваючи абсолютно нову модель взаємодії в конфліктній ситуації.

Французький психолог Ф. Вайл виділив 3 типи реакцій на конфлікт між подружжям:

1. Ухилення. Подружжя воліють ухилитися від обговорення, відчують несправедливість і мовчать, замість того, щоб висловитися, поділитися один з одним своїм занепокоєнням і образою;
2. Звинувачення. Сімейні пари схильні до відкритого прояву свого роздратування, занепокоєння, підкреслюючи тим самим свої вимоги;

3. Ухилення і вимога. Один з подружжя досить активно реагує на конфлікт і бажає зближуватися з іншим, а інший відмовчується, ухиляється і відсторонюється від нього [19].

Тактики і способи вирішення подружніх конфліктів:

1. Постійно підтримувати почуття особистої гідності чоловіка та дружини;
2. Не заглиблюватися в минуле життя людини, не дорікати в минулих помилках;
3. Завжди демонструвати повагу і шану;
4. Не загострювати увагу на помилках коханого;
5. Необхідно постійно розвивати в собі почуття гумору і використовувати його в ситуації психічної напруги;
6. Працювати над своїми емоціями, стримувати дратівливість, гнів, злість, лють і нервозність. Постаратися викликати у людини ентузіазм;
7. Назріваючі конфлікти слід постаратися «погасити» абстрактними темами;
8. Приглушати в собі почуття підозрілості, недовіри, не шукати приводів для ревнощів і самим не давати приводів;
9. Пам'ятати, що шлюб – це суцільний компроміс, поблажливість до недоліків одне одного.

Психолог Каліфорнійського університету Деліс стверджує, що в ситуації конфлікту необхідно:

- бачити ситуацію, замість взаємних зауважень один до одного;
- співпереживати коханому;
- домовитися про відновлення рівноваги і гармонії у відносинах, уникаючи нещирості.

Звичайно, який метод використовувати і як діяти в тій чи іншій ситуації конфлікту підкаже особистий досвід і знання своєї людини, а також володіння техніками, описаними в психологічній літературі [22].

Подружні конфлікти в більшості випадків обумовлені образами і невмінням прощати один одного. Як правило, прощення найважче дається молодим парам. Багато людей впевнені в тому, що це поступка, відступ від себе, вони вважають, що краще розлучитися, ніж принижуватися.

В даному аспекті проявляється сторона людської сутності: непоступливість, гордіня і надмірна зарозумілість. Часто молоді люди своїми руками руйнують цілком реальне щастя у шлюбі. Але насправді прощення стосується глибинних і найпотаємніших струн душі. І якщо сильно любити, можна і прощати, відчуття ніби дає аванс, віру в людину й любов. Так, прощення по силі впливу коштує набагато вище будь-якого виду покарання. Тому необхідно навчитися володіти цим тонким та важливим інструментом. Таким чином, при аналізі сімейних конфліктів успіх можливий лише тоді, коли подружжя розуміють і приймають те, що в кожній людині багато найрізноманітніших недоліків. Вони вимагають терпіння, розуміння і прийняття обома сторонами один одного, постійної роботи над собою [48].

1.3 Взаємозв'язок цінностей, установок особистості та причин конфліктів у сімейних відносинах

У молодих людей, що вступають у шлюб, існують однакові загальнолюдські цінності і такими ж будуть однаковими їх групові цінності, якщо вони належать до однієї соціальної групи. Але це ще не говорить про те, що уявлення, погляди і світогляд подружжя збігаються, оскільки індивідуальні особливості, досвід і життя кожного різний і нерідко дає такі варіації, які

розходяться між собою. У цьому випадку конфлікти в парах природні і закономірні, оскільки в цей період проходить процес взаємної адаптації у сфері індивідуальних систем ціннісних орієнтацій.

В якості цінностей виступає все те, що пов'язане із задоволенням людських потреб. Вони можуть бути матеріальними, психологічними, фізіологічними, естетичними і моральними [49].

Як правило, ієрархії сімейних систем ціннісних орієнтацій у чоловіків і жінок розрізняються. Так, жінки на перше місце в плані самореалізації і розвитку особистості ставлять цінність «організації дозвілля», а на друге – «народження і виховання дітей». Чоловіки на перше місце ставлять цінність «народження і виховання дітей», а вже на друге – «організацію дозвілля» [45].

Слід зауважити, що ієрархія сімейних цінностей за ступенем їх значущості та актуальності в даний період шлюбу не постійна. Одна і та ж цінність на різних стадіях життєвого циклу сім'ї може зайняти різне місце по важливості та актуальності. Значні розбіжності в індивідуальних ціннісних орієнтацій подружжя є причинами численних і різноманітних конфліктів, що становлять загрозу. Таке зіткнення сімейних цінностей подружжя дуже часто заважає налагодженню сімейного життя. Розподіл ролей між подружжям також відбувається не завжди вдало [33].

Перш за все, структура ролей у сім'ї визначається провідними ціннісними орієнтаціями, як правило, процес утворення рольової структури і систем цінностей є однією з найбільш значущих сторін формування сім'ї як соціальної та психологічної спільності. На даному етапі, якість міжособистісних взаємин подружжя визначається їх оцінкою суб'єктивного відчуття благополуччя подружнього життя. Важливо, що до сьогоднішнього

дня до кінця ще не вивчене питання про те, як сприймають подружжя свій шлюб в залежності від розподілу сімейних ролей і цінностей.

При вивченні соціально – психологічного рівня сімейних цінностей дослідниками було виділено наступне:

1. Подружні пари, які нещодавно вступили в шлюб, приділяють більше уваги цінності зовнішній соціальній активності;
2. У сім'ях конфліктного характеру йде применшення сексуальної сторони у шлюбі, а також відбувається падіння зовнішньої соціальної активності;
3. Така цінність, як народження і виховання дітей» займає спільну позицію не тільки у благополучних, але і у конфліктних сім'ях;
4. У молодих людей, що вступають у шлюб, цінності мають у своїй основі альтруїстичний характер, а у одружених лідирують цінності егоїстичного характеру;
5. В період формування сім'ї у подружжя відбувається значуща переорієнтація цінностей;
6. Базовим компонентом міжособистісної взаємодії є афективний рівень, а у одружених переважає когнітивний та поведінковий рівні [3].

Вищеописані результати дослідження говорять про те, що сумісність цінностей на кожному рівні володіє специфічними особливостями, в залежності від стадії розвитку, на якому перебуває сім'я.

Дослідниками соціально – психологічних особливостей ціннісних орієнтацій подружжя було виявлено, що існує певна тенденція «зараження» цінністю. Це означає появу в рівнях значущих цінностей у одного з подружжя, такої цінності, яка спочатку складала цінність іншого чоловіка. Також у сімейних пар може виникнути тенденція до «згасання» якої-небудь цінності з тієї чи іншої причини, частіше через її не важливість у даний момент шлюбних відносин. На цьому ґрунті може з'явитися тенденція «розбіжності»

цінностей, коли при збереженні важливості цінності одного, ця ж цінність для іншого буде не значуща [4].

В ході проведеного аналізу даних тенденцій, відзначаються великі зміни ціннісних компонентів у групах успішних і умовно не успішних сімей.

Цікаво, що динаміка систем цінностей в групі успішних сімей більше проявляється тенденції «зараження», «збереження тотожності» і «розбіжність». У групі умовно неуспішних сімей це спостерігалось в тенденціях «збереження індивідуальності» та «згасання».

Як показують дані, у всіх групах систем цінностей не змінними і постійними залишаються такі цінності, як «любов» і «здоров'я». Сімейні цінності подружжя з умовної групи успішних сімей представляються такими цінностями: «любов», «щасливе сімейне життя», «здоров'я» і «цікава робота», а також: «чесність» і «відповідальність».

Ціннісні орієнтації групи умовно неуспішних сімей представлені такими цінностями: «любов», «цікава робота», «щасливе сімейне життя», «здоров'я» і такими інструментальними цінностями, як «освіченість», «чесність», «вихованість» [11].

Безсумнівно, спільне життя в шлюбі вимагає постійної оцінки подружжям власних вчинків з позиції їх оцінювання іншими людьми. І з роками вони чітко розуміють, якою буде та чи інша реакція людини на які-небудь дії і вчинки. Благополуччя сім'ї залежить від того, наскільки кожен з його членів змінює свою поведінку в залежності від намірів і бажань інших. Нерозуміння в сім'ї часто відбувається тому, що чоловік і дружина оцінюють різні явища, виходячи з власної системи цінностей.

Буває так, що подружня пара приходять до висновку про те, що шлюб не приніс те, чого вони очікували. Дійсно, розбіжність між очікуваннями від

сімейного життя і дійсністю може бути сприйнята досить гостро. Але в одному випадку воно сприймається як удар, в інших менш емоційно, з доброю часткою витримки і самовладання. Багато залежить від моральної, психологічної і соціальної зрілості подружніх пар. Романтичні ілюзії властиві більше дівчатам, ніж хлопцям. Тут також можна додати те, що чоловіки і жінки в шлюбі можуть мати різні потреби і різні очікування від спільного життя.

Сімейні стосунки багато в чому залежать від того який духовний, моральний, культурний і психологічний стан людини, що вступив у шлюб [13].

На жаль, доводиться констатувати той факт, що в характері майже всіх людей мають місце ті чи інші недоліки, які потім впливають і на сам шлюб. Приміром, прагнення до чистоти і порядку в квартирі дуже похвальне якість жінки, але якщо така риса доведена до надмірної крайності, що виражається в нав'язливої ідеї «кришталевої чистоти» ускладнює життя всіх членів сім'ї.

Часто молоді люди, вступаючи в шлюб, знають про деякі особливості характеру і припускають, що він зміниться. Таким чином, подружнє життя нагадує художню ліпку і для деяких людей часом стає нав'язливою ідеєю перероблення коханої людини під власне «Я» [21].

Багаторічний досвід консультативної роботи психологів з парами які розлучаються привів до висновку, що егоїстичні риси характерів подружжя з концентрацією на своє «Я» є однією з головних умов дестабілізації шлюбу. Такі якості, як егоїзм, а в деяких ситуаціях навіть егоцентризм обох призводять до краху сім'ї. Парадокс полягає в тому, що подружжя бачать егоїзм іншого, проте закривають очі на власний егоїзм. І психолог або психотерапевт, у процесі консультування подружніх пар в більшості випадку стикається з дефектами морального виховання подружжя і надмірною концентрацією уваги на власному «Я». Практично завжди «Я» виступає в

якості диктатора, що являє собою одну з головних джерел конфліктних ситуацій [53].

Як зазначають фахівці в області психології, якщо проаналізувати протягом тривалого періоду своє душевне життя, то виявиться, яке величезне місце відводиться в ній на роздуми про самих себе. Така властивість, як надмірна самоцінність є досить серйозною моральною хворобою, де людина забуває всяку міру. Цей шлях, іменованій як культ власної особистості найпростіший і примітивний, якщо беззастережно слідувати своїм пристрастям і бажанням, а також виключати вольові зусилля.

Основний дефект морального виховання якраз і полягає в тому, що така особистість вихована на вкрай роздутіх і перебільшених претензіях до всіх оточуючих і моральної безвідповідальності. Егоїстична людина вимагає для себе від людей максимуму, а віддає їм по мінімуму. А сімейне життя завжди спрямована на врахування інтересів інших членів сім'ї і прояв турботи про них. Але егоїстичність одного або обох подружжя в сім'ї виключає це.

Як зазначають психологи, наше «Я» невід'ємне від «Я» іншої людини, особливо близького. Злиття двох «Я» — це невід'ємний аспект справжньої дружби і любові, що є основним фундаментом подружніх відносин. Одним з найважливіших і істотних умов успіху сімейного життя вважається максимальна кількість схожих інтересів, цінностей, бажань і потреб подружжя. В людині повинно бути сформованим з самого дитинства почуття співчуття, милосердя і уміння стати на місце іншого. Це другий за важливістю показник морального стану людини та її психологічної зрілості.

У сімейній педагогіці моральне виховання особистості дитини відбивається у здатності піклуватися про близьких людей, а також про людей взагалі. Але в науковій і науково-популярній літературі по педагогіці не робиться наголос

на цю фундаментальну здатність. Без такої здатності у людини, навряд чи, буде плідно та ефективно існувати у будь-яких соціальних групах [50].

Незважаючи на різні труднощі, що зустрічаються у подружньому житті, шлюб і сімейне життя є великою мірою важливе місце близькості і любові, яку людина знаходить у взаєминах з іншими. Сім'я є значною цінністю для кожної людини.

1. Цінності і установки є невід'ємною складовою психологічної суті особистості, її потужним психологічним ресурсом.
2. Цінності не є впорядкованим, вони динамічні і відображають суттєві зміни взаємозалежності особистості з навколишнім світом. Стійкість сімейних цінностей залежить від особистісних особливостей людини.
3. Система цінностей впливає на уявлення про ідеального партнера і дає можливість особистості вирішити, що для неї значимо в сімейному житті.
4. Умовою нормального розвитку і функціонування сім'ї є наявність у подружжя різноманітних ціннісних орієнтацій. Наявність загальних цінностей і установок допомагає людям розуміти одне одного, співпрацювати, надавати допомогу і підтримку. Відсутність загальних цінностей або протиріччя цінностей призводить до виникнення конфліктів.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Опис вибірки та методик дослідження

Дослідження проводилося за участю 30 пар (60 осіб). Вік респондентів коливається від 20 до 30 років. Були сформовані дві групи по 15 пар: перша група (молоді люди, які проживають спільно і планують оформити офіційні відносини найближчим часом) і друга (молоді люди, які проживають разом, але не планують оформляти офіційні відносини).

У дослідження використовувалося 4 методики: методика «Діагностика міжособистісних відносин», опитувальник «Вимірювання особистісних установок в подружній парі», методика «Рівень суб'єктивного контролю» і методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації».

Досліджувався рівень інтернальності (внутрішнього локус контролю) у молодих людей, що вступають у шлюб. Локус контролю багатьма дослідниками розглядається як світоглядна установка. В ході дослідження був використаний опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю (УСК)», призначений для діагностики інтернальності – екстернальності, тобто ступеня готовності людини взяти на себе відповідальність за те, що відбувається з ним і навколо нього. Розроблений на основі шкали Дж. Роттера. Дана методика містить 44 твердження. Респонденти можуть давати різні відповіді залежно від того, наскільки вони згодні з твердженням, або не згодні. Дана методика також дозволяє не просто виявити рівень інтернальності, але і визначати, в яких сферах інтернальність проявляється більше, а які менше.

Для дослідження інших особистісних установок, впливають на міцність шлюбних союзів був використаний опитувальник «Вимірювання установок в

подружній парі», розроблений Ю. Е. Алешина, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовская [7].

У дослідженнях молодих пар вивчення сімейних установок молодих людей займає значне місце. Найбільш популярними і часто використовуваними шкалами установок є такі як ставлення до шлюбу, до дітей, розлучення, сексу, до представників протилежної статі. Використання шкал в дослідженнях сім'ї дуже популярно ще й тому, що вони відображають зміни, що відбуваються в сучасному інституті шлюбу. Так, саме завдяки широкому вимірюванню ставлень, стали очевидними такі факти, як більш позитивне ставлення людей до егалитарним відносин у родині, на роботі жінок, зміни ставлення до цінності дітей. Але, тим не менш, інші дослідження свідчать, що певні установки людей заважають їм адекватно функціонувати в різних життєвих сферах і ситуаціях. Такі установки існують і в сімейних взаєминах. До них відноситься орієнтація на традиційні відносини між чоловіками і жінками і на патріархальний тип подружніх взаємин. Цінність і важливість шкал установок для психології сімейних взаємин багато в чому викликані тим, що використання їх безпосередньо пов'язане з рішенням однієї з найважливіших проблем психології сім'ї: дослідження впливу подібності — відмінності (особистісних рис, установок, ціннісних орієнтації) на стосунки подружжя і якість шлюбу. Психологи вважають, що чим більше у подружжя схожих поглядів з різних питань, тим це краще для їх відносин. Такий висновок робить шкали установок особливо цінними для вивчення в прогностичних цілях. Наприклад, знання про те, наскільки подібними є встановлення у людей вступаючих у шлюб, дозволяє припустити найбільш конфліктні у майбутньому для даних партнерів сфери і у разі необхідності використовувати ці дані в дошлюбному консультуванні. Зручність використання шкал в емпіричних дослідженнях визначається швидкістю проведення цих методик і певною легкістю їх створення, щоб визначити

установку людини на що-небудь, достатньо запропонувати йому оцінити 4-6 суджень щодо цього предмета або явища дійсності. Методика являє собою 40 суджень, що виражають ту чи іншу позицію по 10 значущим для людей сферах:

1. Ставлення до людей;
2. Альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням;
3. Ставлення до дітей;
4. Ставлення до автономності або залежності подружжя;
5. Ставлення до розлучення;
6. Відношення до кохання;
7. Оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті;
8. Ставлення до заборон у плані сексу»;
9. Відношення до патріархального чи егалітарному устрою сім'ї;
10. Відношення до грошей.

Респонденти повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним із тверджень. Проведений попередній аналіз відповідей чоловіків і жінок не показав суттєвих відмінностей, тому основні результати рахувались спільно для респондентів не зважаючи на стать. Не узгодженість результатів у молодих людей може показати той напрямок, за яким варто вести корекційну роботу, а конкретний зміст відповідей кожного з подружжя дає інформацію про можливі варіанти індивідуального психологічного консультування членів обстежуваної сім'ї.

Методика «Діагностики міжособистісних відносин» призначена для дослідження уявлень суб'єкта про себе й ідеальне "Я", а також для вивчення взаємовідносин в малих групах. З допомогою даної методики виявляється переважаючий тип відносин до людей та самооцінці.

При дослідженні міжособистісних відносин, соціальних ставлень найбільш часто виділяються два фактори: домінування-підпорядкування і дружелюбність-агресивність. Саме ці фактори визначають загальне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття.

Методика містить список з 128 особистісних характеристик. Залежно від цілей дослідження, від практичних цілей можна давати випробуваним різні завдання. Приміром, у даному дослідженні ми запропонували респондентам три інструкції: оцінити себе реального, свою особистість; далі оцінити свого майбутнього чоловіка (майбутню дружину); і оцінити ті якості, якими теоретично повинен володіти ідеальний чоловік.

Також була застосована методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації». Аналіз існуючих робіт з проблем психології сім'ї дозволив авторам методики виділити вісім сфер сімейного життя, які найчастіше виступають причиною міжособистісних конфліктів подружжя.

1. Проблеми стосунків з родичами і друзями.
2. Питання пов'язані з вихованням дітей.
3. Прояв подружжям прагнення до автономії.
4. Ситуації порушення рольових очікувань.
5. Ситуації неузгодженості норм поведінки.
6. Прояв домінування.
7. Прояв ревнощів.
8. Розбіжності у відношенні до грошей.

Параметрами для опису поведінки людини в ситуації конфлікту були обрані активність і пасивність в ситуації конфлікту, згоду або незгоду з партнером по взаємодії.

Методика являє собою 32 описані ситуації сімейного взаємодії, які носять конфліктний характер. Для відповіді пропонується шкала можливих реакцій, в яку закладені дві ознаки: активність і пасивність реакції і згоду або незгода з чоловіком (тобто позитивність чи негативність реакції).

Шкала сконструйована так, що один його полюс становить активне вираження незгоди, потім йдуть пасивне вираження незгоди, нейтральна поведінка, пасивне вираження згоди і, нарешті, інший полюс становить активне вираження згоди. Відповідним значенням шкали приписуються числові еквіваленти від -2 до +2.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ, ЩО ВСТУПАЮТЬ У ШЛЮБ

3.1. Показники цінностей і установок молодих людей, що вступають у шлюб

Розглянемо результати, отримані в ході проведення дослідження міжособистісних стосунків молодих людей, що вступають в шлюб (Рис. 3.1)

Діагностика того, якими бачать себе молоді люди, що прийняли участь у дослідженні показала, по-перше, що за шкалою залежно від навколишніх у значної більшості респондентів рівень є низьким, тобто найбільш оптимальним. Ця шкала відображає те, наскільки індивід здатний піддаватися впливу з боку оточуючих, наскільки він довірливий, схильний до захоплення навколишніми, залежить від визнання і схвалення оточуючих.

За шкалою дружелюбності (співробітництва) у більшості респондентів також були виявлені оцінки, які свідчать про те, що дружелюбність у них проявляється на адаптивному рівні. Тобто дружелюбність у більшості респондентів не переходить межу норми. Молоді люди готові до співпраці з іншими, відкриті для спілкування з оточуючими, а також у них є і свої бажання, вони не намагаються завжди і скрізь бути хорошими для всіх і всім догоджати.

У той же час, були виявлено і кілька респондентів, у яких дружелюбність перевищує норму. Такі індивіди дуже сильно залежать від думки інших, вони можуть бути схильні до придушення власних бажань заради інших.

Низькі оцінки за шкалою «Покірність-сором'язливість», які були виявлені у більшості учасників дослідження, вказують на те, що схильність до підпорядкування у більшості досліджених юнаків і дівчат перебувати на оптимальному рівні. Низькі оцінки за даною шкалою вказують на деяку

боязкість, сором'язливість, слухняність у відносинах з оточуючими. Але все ж ці риси знаходяться в межах норми.

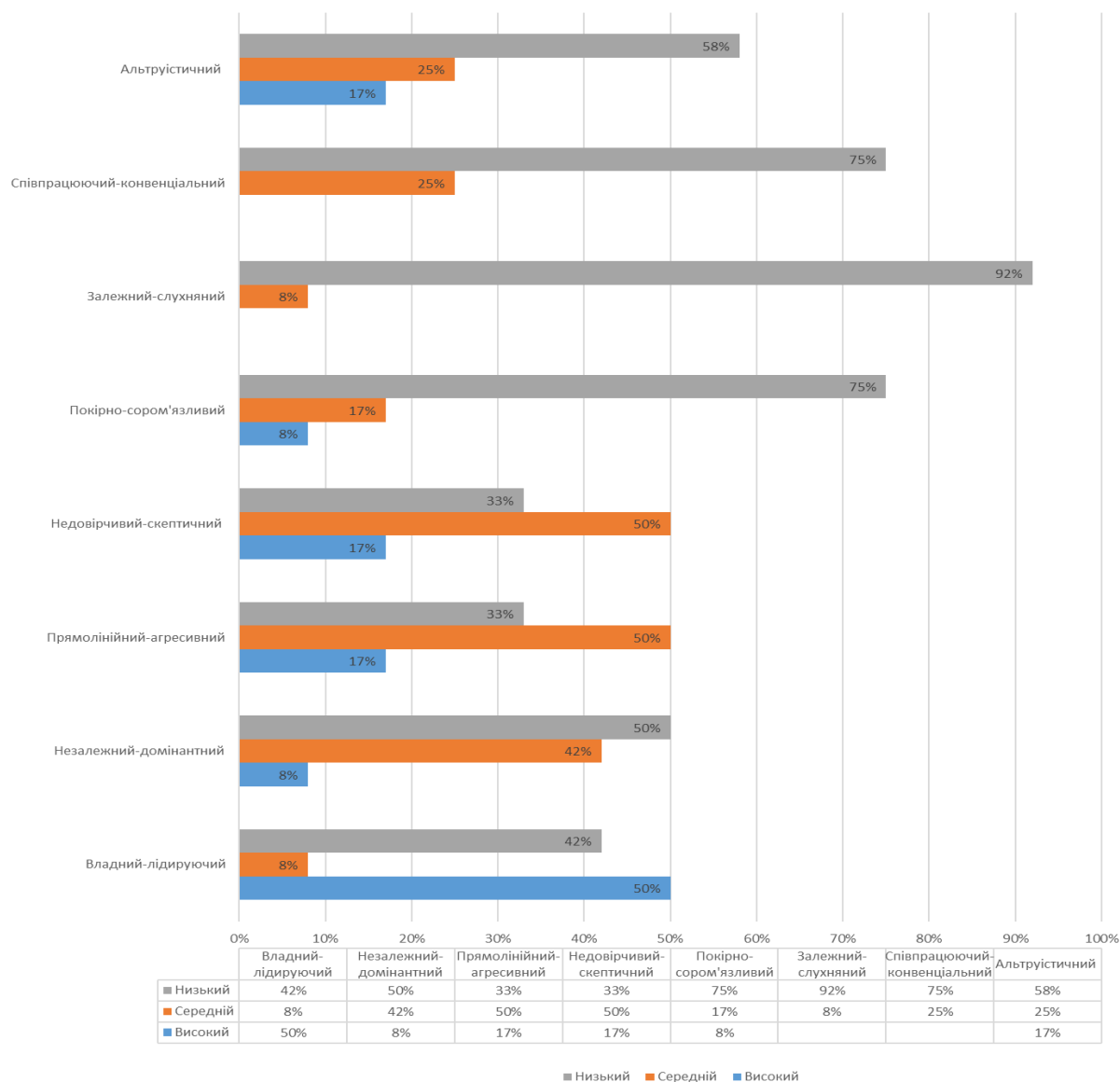

Рис. 3.1. Оцінка своїх реальних якостей

Для тих, у кого були виявлені високі і середні оцінки покірності можуть бути властиві такі тенденції, як схильність до самобичування, пошуки опори у більш сильної особистості, схильність ставити свої бажання на останнє місце, а також поступатися іншим на шкоду собі.

За шкалою альтруїзму у більшій половині випробовуваних були виявлені низькі бали. Це говорить про те, що більша частина респондентів можуть

бути доброзичливими, м'якими, делікатними з іншими, вони також здатні до емпатії, підбадьоренню оточуючих, готові простягнути руку допомоги близьким, коли це необхідно.

Також у значної частини респондентів були виявлені високі і низькі бали за шкалою «Альтруїзм». Це може свідчити про те, що дані респонденти схильні брати на себе занадто багато відповідальності за оточуючих, їх здатність співчувати може проявлятися надто сильно. При цьому за високорозвиненим альтруїзмом може, немов за маскою, ховатися абсолютно протилежна тенденція щодо ставлення до оточуючих. Тобто ті, хто хоче виглядати в очах оточуючих дуже великодушним і добрим, насправді може відчувати сильні агресивні імпульси по відношенню до оточуючих.

Найбільша кількість досліджуваних з високими показниками було виявлено за шкалою «Владний-лідуючий». Високі оцінки по цій шкалі у половини піддослідних свідчать про переважання у них таких рис як деспотизм, домінування над іншими. Також високі оцінки можуть вказувати на авторитарний тип особистості. В даному випадку бажання керувати бути лідером проявляються неадекватно.

Однак, низькі бали за шкалою «Владний-лідуючий» також були виявлені у значної частини респондентів. Такі оцінки вказують на хороші лідерські якості, здібності до керівництва, впевненість в собі при досягненні своїх цілей.

Досить рівномірно оцінки розташувалися і за шкалою «Незалежний-домінантний». Відповіді більшості випробовуваних допомогли виявити у них низьку схильність до егоцентризму. У трохи меншої частини учасників дослідження були виявлені середні бали, що говорить про схильності до самовдоволення, переважання почуття переваги над іншими, прояв нарцисизму у даних респондентів. Таким респондентам дуже важливо,

щоб у них була власна думка, відмінне від думок оточуючих. Низькі бали свідчать про схильність до суперництва, орієнтованості на себе і свою думку.

Більшість досліджених за шкалою «Прямолінійність-агресивність» показали середні бали, це вказує на тенденцію до дещо завищеною вимогливості, критичності по відношенню до оточуючих, схильність до звинувачення оточуючих у тому, що відбувається.

Середні бали за шкалою скептицизму, які переважають у досліджуваних вказують на тенденцію до недовірливості, яка створює бар'єри у стосунках з оточуючими. Також середні оцінки за шкалою вказують на підозрілість і агресивність, яку індивід висловлює вербально.

Дослідження показало, що, в основному, уявлення про ідеального чоловіка у випробовуваних майже не відрізняються. (Рис.3.2)

Більшість респондентів давало відповіді, які свідчать, що у бажаний образ партнера майже за всіма шкалами входять якості, які розвинуті на низькому рівні. Це означає, що за різними параметрами доброзичливості, довірі, відповідальності в основному бажають бачити в своєму партнері всі ці якості розвинені на оптимальному та адаптивному рівні. Винятком є тільки деякі шкали.

Так, велика частина респондентів вважають, що їх партнер в ідеалі повинен володіти достатньо високим рівнем альтруїзму, тобто бути добрим, проявляти співчуття і допомогу.

Також можна відзначити, що за шкалою «Владний-лідуючий» значна частина респондентів бажає бачити у своєму партнері домінантність, авторитарність, деяку деспотичність. Можливо, це пов'язано з перебільшенням значення лідерських якостей, але також це може говорити про деякі негативні тенденції в уявленнях про ідеального партнера, а саме

про тенденції шукати більш для відносин більш сильну. Домінантну особистість, яка також може управляти своїм партнером і придушувати його.

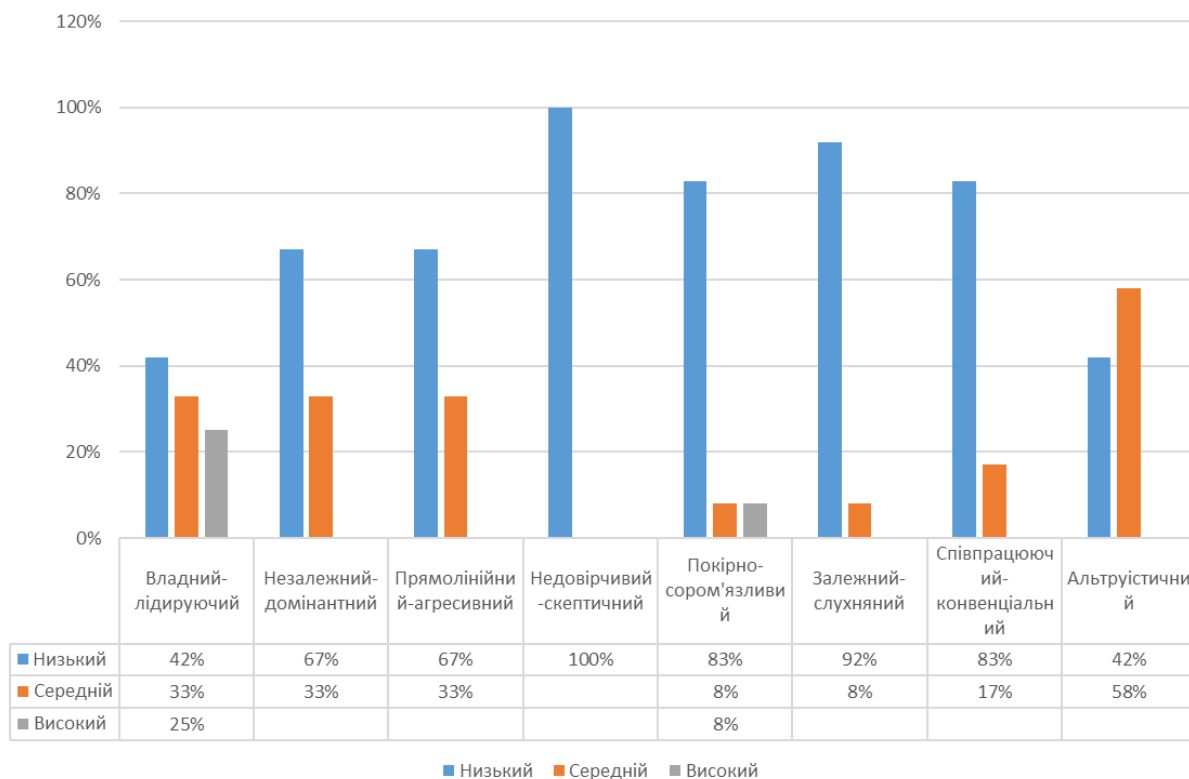

Рис. 3.2 Оцінка ідеального чоловіка респондентами

Розглянемо результати, отримані за методикою «Рівень суб'єктивного контролю» (Рис.3.3)

Дослідження інтернальності-екстернальності показало, що випробовувані з внутрішнім і зовнішнім локус-контролем розподілилися майже рівномірно. Трохи більше респондентів 58% володіють внутрішнім локус контролю. Дані випробовувані вірять, що їхнє життя залежить від них, в першу чергу. Тому, якщо в їхньому житті відбувається невдача, вони шукають причину в самому собі, а не звинувачують обставини і оточуючих.

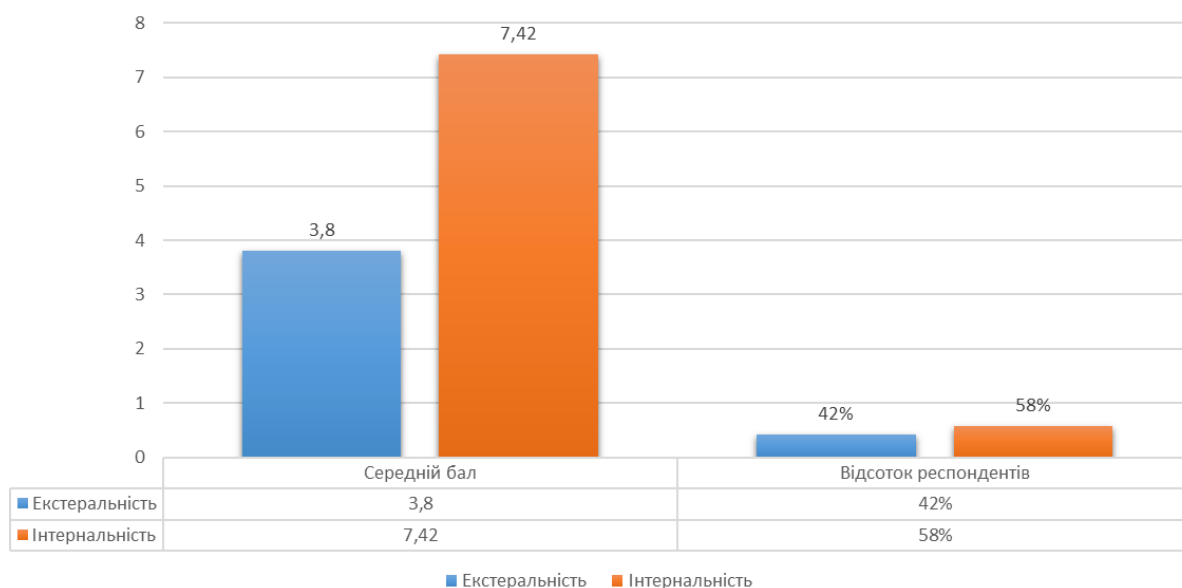

Рис. 3.3. Рівень інтернальності-екстернальності

Розглянемо результати, отримані при дослідженні установок молодих людей, що вступають в шлюб (методика «Вимірювання установок в подружній парі»).

Результати за шкалами:

1. Ставлення до людей (позитивного ставлення до людей). Чим вище бал, тим більш оптимістичне уявлення респондента про людей взагалі. В першій вибірці (молоді люди, які планують оформити офіційні відносини найближчим часом) низькі показники позитивного ставлення до людей спостерігаються у 47% опитаних, в той час як у другій вибірці (молоді люди, які не планують оформляти офіційні відносини найближчим часом) склало 23% від числа опитаних. Середні показники позитивного ставлення до людей у другій вибірці становили 53%, а в першій 33%. Високих показників відмінностей немає (20% і 23% відповідно). Звідси випливає, що більш позитивне ставлення до людей виявлено у другої групи. Дані відмінності знаходяться на рівні $p \leq 0,05$ ($U_{\text{емп}} 317$).

2. Шкала альтернативи між почуттям обов'язку і задоволення. Чим вище бал, тим більше виражена орієнтація респондента на почуття обов'язку порівняно з задоволенням. В першій групі високі показники виявилися у 36% випробовуваних, а в другій 70%. Середні показники почуття обов'язку спостерігаються у 20% у першій вибірці, а у другій 47%. У низьких рівнях відмінностей немає (17% і 10% відповідно). Виходить, що у другій групі опитані ставлять почуття обов'язку вище задоволення і таких виявилось на 34% більше, ніж у першій групі. І в першій групі більше властиві середні показники, ніж у другій. Виявилось, що на 27% більше, ніж у другій. Звідси впливає, що молоді люди в першій групі можуть в деяких ситуаціях знаходити компроміс між почуттям обов'язку і задоволення, віддаючи перевагу задоволенню. Дані відмінності знаходяться на рівні $p \leq 0,01$ ($U_{\text{емп}} 243,5$).

3. Шкала ставлення до дітей . Чим вище бал, тим більш значущою роль дітей в житті людини. У першій групі високі показники виявлені у 57% випробовуваних, а в другій 43%. У середніх показниках відмінностей немає (40% і 40% відповідно). Низькі показники виявлені у першій групі 17%, а у другій 3%. Відмінності за третьою шкалою недостовірні.

4. Шкала орієнтації на переважно спільну або ж на переважно роздільну діяльність (автономність подружжя або залежність подружжя один від одного). Чим вище бал, тим більш виражена у випробуваного орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя. У другій групі високі показники виявлено у 73% респондентів, а в першій групі 30% опитаних. У другій групі середні показники склали у 53%, у другій у 27%. Низькі значення виявилися у 17% піддослідних першої групи, у другій показників немає. Дані знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,01$ ($U_{\text{емп}} 245$).

5. Шкала ставлення до розлучення. Чим вище бал, тим менш лояльне ставлення респондента до розлучення. В першій групі високі показники

негативного ставлення до розлучення виявлено у 87% респондентів, а у другій групі 33%. У першій групі середні показники виявлено у 57%, а у другій 13% від числа опитаних. У низьких показниках відмінностей немає (10% і 0 % відповідно). Таким чином, більш критично налаштовані до розлучення – друга група, перша група більш лояльна до даного питання, що видно з результатів дослідження. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,01$ ($U_{\text{емп}} 119,5$).

6. Шкала ставлення до кохання. Чим вище бал, тим більш виражена орієнтація на традиційну романтичну любов. У другій групі високі показники виявлені у 53%, у першій 43%. У другій групі середні показники виявилися у 40%, у першій 27%. Низькі показники займають у першій групі 30% піддослідних, у другій 7%. Відмінності по шостий шкалою недостовірні.

7. Шкала оцінки значення сексуальної сфери в сімейному житті. Чим вище бал, тим менш значущою здається респондентові сексуальна сфера сімейного життя. У першій групі високі показники виявлено у 83%, у другій 47%. Середні показники в першій групі посіли 33% респондентів, у другій 17%. Низькі значення виявлені у другій групі і складають 20%, у першій показників за даного рівня немає. Звідси випливає, що для першої групи сексуальна сторона відносини в шлюбі не є найбільш важливою і пріоритетною і таких респондентів на 36% більше, ніж у другій групі. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,05$ ($U_{\text{емп}} 296,5$).

8. Шкала ставлення до «заборонності сексу» (уявлення про заборону сексуальної теми). Чим вище бал, тим більшою заборонаю здається респондентові тема сексуальних стосунків. У першій групі середні показники виявлено у 57% опитаних, у другій - 44%. Високі показники виявлені у першій групі і становить 20%, у другій 16% від числа випробовуваних. У першій групі низькі значення виявлено у 36% респондентів, у другій – 27%. Відмінності по 8 шкалою недостовірні.

9. Шкала відношення до патріархального чи егалітарному устрою сім'ї (орієнтація на традиційні цінності). Чим вище бал, тим менш традиційно уявлення респондента про роль жінки. У першій групі низькі показники виявилися у 73% досліджуваних, а у другій 40%. Середні показники виявлені у першій групі у 40% респондентів, у другій 17%. У високих показниках відмінностей немає (20% і 10% відповідно). Отже, більш традиційного погляду на сім'ю дотримуються опитані з першої групи і таких на 33% більше, ніж у другій групі. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,01$ ($U_{\text{емп}} 271$).

10. Шкала ставлення до грошей (легкість витрат – ощадливість). Чим вище бал, тим більш бережливе ставлення респондента до грошей, чим нижче – тим легше він витрачає. У першій групі високі показники були виявлені у 33% піддослідних, у другій 30%. Середні показники в першій групі виявлено у 63% респондентів, у другій 60%. Низькі показники у обох груп в рівних позиціях (7% і 7% відповідно). Відмінності за 10 шкалою недостовірні.

3.2. Показники рівня конфліктності подружніх пар

За методикою «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» отримані такі результати за шкалами:

1. Шкала відносини з родичами та друзями. У другій групі випробовувані мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 50%, у першій 27%. У першій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням 50%, у другій 46%. Активну позицію з негативним забарвленням у першій групі мають 20% опитаних, у другій 3%. В першій групі мають активну реакцію з позитивним забарвленням 3%, у другій

вибірці показників за даним критерієм немає. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,01$ ($U_{\text{емп}} 287,5$).

2. Виховання дітей. У першій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням – 47%, у другій 30%. У другій групі випробовувані мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 60%, а в першій 47%. Дані відмінності недостовірні.

3. Прояв автономії одним з подружжя. У другій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням 30%, а в першій 67%. У другій групі респонденти мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 67%, а в першій 33%. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,01$ ($U_{\text{емп}} 289,5$).

4. Порушення рольових очікувань. У першій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням – 46%, у другій 37%. У другій групі респонденти мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 60%, а в першій 43%. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,05$ ($U_{\text{емп}} 333,5$).

5. Неузгодженість норм поведінки.

У першій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням – 23%, у другій 17%. У другій групі респонденти мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 80%, а в першій 70%. Відмінності за шкалою недостовірні.

6. Прояв домінування одним з подружжя.

У першій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням – 63%, у другій 17%. У другій групі респонденти мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 37%, а в першій 23%. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,05$ ($U_{\text{емп}} 337,5$).

7. Прояв ревнощів.

У першій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням – 37%, у другій 23%. У другій групі опитані мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 73%, а в першій 56%. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,05$ ($U_{\text{емп}}$ 315).

8. Розбіжності у відношенні до грошей.

У першій групі випробовувані мають пасивну реакцію з негативним забарвленням – 60%, у другій 43%. У другій групі опитані мають пасивну реакцію з позитивним забарвленням 47%, а в першій 27%. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,05$ ($U_{\text{емп}}$ 295).

Загальний коефіцієнт конфліктності:

В першій групі пасивну реакцію з негативним забарвленням на можливий конфлікт мають 73% опитаних, у другій – 53%. У першій групі пасивну реакцію з позитивним забарвленням на можливий конфлікт мають 27% опитаних, у другій – 47%. Дані відмінності знаходяться на рівні значущості $p \leq 0,05$ ($U_{\text{емп}}$ 321,5).

3.3. Показники взаємозв'язку ціннісних установок і причин міжособистісних конфліктів вступаючих в шлюб

Проведемо аналіз взаємозв'язку результатів психологічних особливостей молодих людей, що вступають у шлюб, виявлених в результаті дослідження за методиками «Діагностика міжособистісних відносин» та «Рівень суб'єктивного контролю»

Таблиця 3.1

Шкала	Інтернальність
Владний-лідуючий	0,480205138
Незалежний — домінуючий	0,101760324
Прямолінійний-агресивний	0,346843945
Недовірливий-скептичний	0,005128939
Покірно-сором'язливий	-0,56293523
Залежний-слухняний	-0,034518394
Співпрацюючий-конвенціальний	0,486801458
Альтруїстичний	0,30939437

В ході дослідження був виявлений позитивний взаємозв'язок середнього рівня значущості між показниками інтернальності і дружелюбності, а також між показниками авторитарності та інтернальності.

Взаємозв'язок між дружелюбністю та інтернальністю можна пояснити тим, що той, хто більше здатний брати відповідальність за своє життя, за свою долю менш схильний звинувачувати навколишніх у своїх бідах і невдачах, а тому, і проявляє більшу дружелюбність.

Зв'язок між власністю та інтернальністю можна припустити, що індивід з установкою на те, що «все в його руках», можливо, бажає більшою мірою контролювати те, що відбувається навколо нього, а не контролювати оточуючих людей. Коефіцієнт становить 0,48. Можна також припустити, що люди з розвиненим внутрішнім локус-контролем володіють досить високими лідерськими задатками, однак ці задатки виявляються в дещо перебільшеній формі.

Негативну статистично значущий зв'язок виявили між показниками покірності-сором'язливість та інтернальністю. Така кореляція говорить, що чим більше індивід схильний до того, щоб підкорятися волі інших на шкоду власним інтересам, тим більше індивід проявляє слабовольність, тим нижче його рівень локус-контролю. І навпаки, при високому рівні внутрішнього локус-контролю індивід менш схильний підкорятися, звинувачувати себе у всьому, шукати підтримки в більш сильному індивіді.

Позитивний взаємозв'язок між показником альтруїзму і інтернальності може вказувати на те, що ті, хто беруть відповідальність за своє життя, також схильні і брати відповідальність за оточуючих. Готовність брати на себе відповідальність за іншу людину у свою чергу, може вказувати на готовність до сімейного життя.

Також проведений аналіз результатів показав кілька значущих кореляційних зв'язків ціннісних установок і реакцій на конфлікт:

1. 1 шкала ставлення до людей корелює з 3 шкалою прояв автономії одним з подружжя. Коефіцієнт становить 0,25 (при $p=0,05$). Це означає, що позитивне ставлення до людей пов'язано з виявом автономії одним із подружжя, тобто автономія шлюбного партнера, не веде до конфлікту при позитивному ставленні до людей, як це видно з наданих результатів;

2. 4 шкала орієнтація на переважно спільну або ж на переважно роздільну діяльність (автономність подружжя або залежність подружжя один від одного) корелює з 5 шкалою неузгодженість норм поведінки. Коефіцієнт становить 0,33 (при $p=0,01$). Це означає, що при орієнтації подружжя на спільну діяльність у всіх сферах сімейного життя не призводить до конфлікту при розузгодженні норм поведінки. Вони настільки звикли все робити разом і вже добре знають звички і способи дії в певних ситуаціях, що поведінка чоловіка та дружини не викликає протиріччя або роздратування.
3. 4 шкала орієнтація на переважно спільну або ж на переважно роздільну діяльність (автономність подружжя або залежність подружжя один від одного) корелює з 6 шкалою прояв домінування одним з подружжя. Коефіцієнт становить 0,29 (при $p=0,05$). Це означає, що ціннісна орієнтованість подружжя на спільну діяльність призводить до меншої конфліктності в разі прояву домінування одним з подружжя.
4. 4 шкала орієнтація на переважно спільну або ж на переважно роздільну діяльність (автономність подружжя або залежність подружжя один від одного) корелює з 7 шкалою прояв ревнощів. Коефіцієнт становить 0,25 (при $p=0,05$). Це означає, що, якщо у подружжя є ціннісна орієнтація на спільну діяльність, то існує і менша конфліктність в плані прояву ревнощів.
5. 5 шкала ставлення до розлучення корелює з 1 шкалою відношення з родичами і друзями. Коефіцієнт становить 0,28 (при $p=0,05$). Це означає, що цінність збереження сім'ї і неприпустимість розлучення пов'язано з меншою конфліктністю у відносинах з родичами і друзями.
6. 6 шкала відношення до кохання корелює з 1 шкалою відношення з родичами і друзями. Коефіцієнт становить 0,27 (при $p=0,05$). Це означає, що переважання в подружніх парах ціннісної орієнтації на любов пов'язано з меншою конфліктністю у відносинах з родичами і друзями.

7. 6 шкала відношення до кохання корелює з 2 шкалою виховання дітей. Коефіцієнт становить 0,31 (при $p=0,05$). Це означає, що переважання в подружніх парах ціннісної орієнтації на любов пов'язано з меншою конфліктністю в плані виховання дітей.

8. 9 шкала відношення до патріархального чи егалітарному пристрою сім'ї (орієнтація на традиційні цінності) корелює з 7 шкалою прояв ревнощів і коефіцієнт становить -0,35 (при $p=0,01$). Це означає, що при орієнтації подружжя на традиційні уявлення шлюбу спостерігається зниження ревнощів у обох партнерів. І навпаки, якщо зростають ревнощі в сім'ї, то знижується патріархальна цінність в уявленні подружжя. При традиційному устрої сім'ї, дружина веде себе інакше, ніж у егалітарній. Тобто у неї менше зв'язків, менше активності, більше уваги приділяється будинку, що об'єктивно призводить до звуження її кола в суспільному житті, куди можуть потрапляти чоловіки. Відповідно, з боку чоловіка ревнощі падає. І коли чоловік є главою сім'ї, йому довіряють прийняття рішень, він годувальник і тримає все у своїх руках, то з боку дружини буде менше прояв ревнощів, тому що вона впевнена в ньому як надійного супутника життя і глави сім'ї, ніж при егалітарному пристрої, де подружжя рівноправні і незалежні. Однак це всього лише тенденція. Бувають, звичайно, винятки, де і патріархальних сім'ях відзначається високий рівень ревнощів.

Проведений факторний аналіз результатів показав, що коефіцієнт, характеризує ступінь придатності факторного аналізу для даної вибірки становить 0,668, що означає задовільну застосовність.

У процесі роботи за методиками ціннісних орієнтацій і конфліктів у матриці компонентів визначилися такі значущі фактори:

1. Прояв домінування одним з подружжя;
2. Неузгодженість норм поведінки;

3. Виховання дітей;
4. Оцінка значущості сексуальної сфери;
5. Альтернатива між почуттям обов'язку і задоволення;
6. Відношення до кохання;
7. Ставлення до дітей;
8. Орієнтація на сумісну або роздільну діяльність подружжя;
9. Ставлення до грошей;
10. Орієнтація на патріархальний або егалітарний устрій сім'ї;
11. Прояв ревнощів;
12. Заборона теми сексу між подружжям;
13. Порухення рольових очікувань;
14. Прояв автономії одним із подружжя;
15. Ставлення до людей;
16. Ставлення до розлучення.

Перераховані вище шкали тестів можна об'єднати в кілька груп, які згодом утворюють одну категорію.

Отже, ставлення до людей, до дітей і до кохання романтичного типу створюють оптимістичну життєву позицію;

Оцінка значущості сексуальної сфери та забороненість сексу об'єднуються в значимість інтимної сфери подружжя;

Патріархальність, порушення рольових очікувань, прояв ревнощів, прояв домінування, орієнтація на спільну діяльність, неузгодженість норм поведінки, прояв автономії одним з подружжя, ставлення до грошей,

ставлення до розлучення, почуття обов'язку і традиційне уявлення про життя у шлюбі.

Аналіз психологічної літератури та отриманих даних свідчать про те, що основу благополуччя шлюбу становлять цінності позитивного ставлення до людей і дітей, орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя, а також неприпустимість розлучення, традиційний устрій. Підготовка до сімейного життя повинна здійснюватися вже з самого дитинства. Це пріоритет батьків. А що стосується тих, хто знайшов собі супутника життя, то їм слід звернути увагу на попереднє покоління з їх поглядами на шлюб, на положення жінки в ньому, на ставлення до поняття «глава сім'ї» та інші важливі аспекти патріархального устрою. Це повинно здійснюватися для того, щоб молоді люди зберігали традиційні цінності. Для профілактики конфліктів у подружньому житті необхідно формувати у власному характері почуття спільності до ближнього, емпатію, здатність йти на компроміс, відповідальність і силу волі. Також слід прагнути до саморозвитку, творчої діяльності, виховання в собі альтруїзму, поступливості, подолання егоїзму.

Висновки

Дана робота була спрямована на визначення тих психологічних особливостей молодих людей, що вступають у шлюб, які сприяють збереженню шлюбних відносин, а також на виявлення взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та причин конфліктів в шлюбі.

Аналіз психологічної літератури та отриманих даних свідчать про те, що основу благополуччя шлюбу становлять цінності позитивного ставлення до людей і дітей, орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя, а також небажаність розлучення.

Це пояснюється багатьма причинами, зокрема, природною ієрархією і соціальним становищем чоловіків і жінок, а також менталітетом, який склався у протягом багатьох століть і відклав відбиток на тяжіння саме до традиційного укладу сімейного життя. Патріархальних цінностей дотримуються ті молоді люди, які збираються найближчим часом оформити офіційні відносини. Саме наявність у майбутнього подружжя даної цінності знижує конфліктність.

Результати дослідження за методикою «Діагностика міжособистісних відносин» показали, що більшість респондентів в образі ідеального партнера бажають бачити такі якості, як доброзичливість, турбота, відповідальність, що проявляється на оптимальному рівні.

Значна частина респондентів (кожен четвертий) бажає бачити у своєму партнері домінантність та авторитарність на високому рівні.

Дослідження інтернальності-екстернальності (за методикою «Рівень суб'єктивного контролю») показало, що більша частина респондентів (58%)

володіє внутрішнім локус-контролем, тобто вважає себе відповідальною за події, що відбуваються в їх житті, а не обставини і оточуючих.

Результати дослідження вказують на значний позитивний взаємозв'язок інтернальності і дружелюбності, а також авторитарності та інтернальності. Можна припустити, що ті, хто бере відповідальність за своє життя також готові брати відповідальність за оточуючих. Готовність брати на себе відповідальність за іншу людину, у свою чергу, може вказувати на готовність до сімейного життя.

За результатами тесту сімейних установок виявилось, що в обох групах переважає позитивне ставлення до людей, орієнтація на обов'язок порівняно з задоволенням, значимість дітей в житті людини, залежність подружжя один від одного, небажаність розлучення, романтична спрямованість у любовних відносинах, традиційна спрямованість у відносинах подружжя і помірна ощадливість у грошових питаннях.

Друга методика по вимірюванню конфліктів в шлюбі показала, що конфлікти з родичами і друзями в першій групі трапляються рідше, ніж у другій групі, тому таке явище властиве більше для однієї групи. Конфлікти з питань виховання дітей зустрічаються в обох вибірках, однак позитивна реакція в даних питаннях частіше переважає у молодих людей першої групи. Розбіжності з приводу прояви автономії одним з подружжя переважають у першій групі, порушення рольових очікувань існують як для однієї групи досліджуваних, так і для іншої. Прояв домінування може викликати обурення з боку чоловіка або дружини. Виявлений за методикою коефіцієнт конфліктності подружніх пар говорить про те, що всі випробовувані мають низький відсоток цього показника, але, тим не менш, незгоду з чоловіком або дружиною висловлює більше перша група.

Кореляційний аналіз виявив значущі зв'язки між патріархальною цінністю і проявом ревнощів, між орієнтацією на спільну діяльність і неузгодженістю норм поведінки. Є також взаємозв'язок між орієнтацією на спільну діяльність з проявом домінування одним з подружжя, також ця цінність пов'язана з проявом ревнощів.

Позитивне ставлення до людей пов'язано з проявом автономії одним із подружжя, що не призводить до конфліктності в сімейних парах. Романтична спрямованість у любові має відбиватися на взаєминах з родичами і друзями, також дана властивість корелює з вихованням дітей.

Таким чином, традиційні цінності впливають на конфлікти. Отримані дані в обох групах говорять про те, що патріархальна цінність зменшує конфліктність сім'ї. За результатами двох груп видно, що даної цінності дотримуються ті молоді люди, які планують оформити шлюбний союз. Це пояснюється, насамперед, тим, що в нашій культурі протягом багатьох століть закладено саме такий устрій шлюбу. А егалітарний шлюб для менталітету громадян менш прийнятний, і в даних відносинах буде більше розбіжностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства / В.В. Абраменкова. – М., 2008. – 432 с.
2. Алешина Ю.Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни/ Ю.Е. Алешина – М., 1997. – 188 с.
3. Алешина Ю.Е., Борисов И.Ю. Полоролевая дифференциация как показатель межличностных отношений супругов/ Ю.Е. Алешина, И.Ю. Борисов – М., 1991. – 192 с.
4. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально–психологические методы исследования супружеских отношений/ Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубовская – М., 1993. –306 с.
5. Алешина Ю.Е. Цикл развития семьи: исследования и проблемы/Ю.Е. Алешина – М., Алешина Ю.Е. – М., 1991. –164 с.
6. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование./ Ю.Е. Алешина – М., 1993. – 278 с.
7. Алешина Ю.Е. Удовлетворённость браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем семейной жизни./ Ю. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Ермичева О.О. Методические программы и методики исследований брака и семьи./Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, О.О. Ермичева – М., 1995. – 204 с.
8. Андреева Т.В. Семейная психология./Т.В. Андреева – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
9. Антонов А.И. Микросоциология семьи/ А.И. Антонов – М, 1998. –308 с.
10. Антонов А.И. Изучение репродуктивных установок как одна из важнейших задача социально – психологического исследования

- семьи//Динамика изменения положение женщины и семьи/Материалы международного семинара по исследованию семьи. – М.,1997. – с. 13-24
11. Ачильдиева Е.Ф. Методические аспекты исследований стабильности брака: Диссерт./Е.Ф. Ачильдиева – М., 1995. – 212 с.
  12. Бойко В.В. Малодетная семья (социально-психологический аспект)/ В.В. Бойко – М.: Мысль, 1998. – 294 с.
  13. Васильева А.К. Структура семьи/А.К. Васильева – М., 1998. –360 с.
  14. Волкова А.Н. Социально-психологические факторы супружеской совместимости/ А.Н. Волкова – М., 1999. – 268 с.
  15. Волкова А.Н., Трапезникова Т.М. Методические приемы диагностики супружеских отношений/ А.Н. Волкова, Т.М. Трапезникова –М., 1995. – 240 с.
  16. Гаспарян Ю.А. Семья на пороге XXI века./Ю.А. Гаспарян – СПб., 1999. – 320 с.
  17. Гидденс Э. Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах/Гидденс Э. – СПб.: Питер, 2004. –402 с.
  18. Гурко Т.А. Влияние добрачного поведения на стабильность молодой семьи/ Т.А. Гурко – М., 1998. – 168 с.
  19. Дмитренко А.К. Социально-психологические факторы стабильности брака в первые годы супружеской жизни: Дисс. канд. психол. наук/ А.К. Дмитренко – Киев, 1993. – 188 с.
  20. Думнова Э.М. Брачно-семейные установки молодёжи мегаполиса: гендерный аспект/Э.М. Думнова – Новосибирск, 2003 – 56 с.
  21. Елизаров А.Н. К проблеме поиска основного интегрирующего фактора семьи /А.Н. Елизаров – М., 1996. – 140 с.
  22. Захаров А.И., Зацепин В.И. Психологические особенности диагностики оптимизации отношений в конфликтной семье/ А.И. Захаров, В.И. Зацепин –Киев, 1991. – 168 с.
  23. Зритнева Е.И. Социология семьи/Е.И. Зритнева – М., 2006. – 396 с.

24. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины/Е.П. Ильин – СПб.: ПИТЕР, 2002. – 496 с.
25. Клецина И.С. Гендерная социализация/ И.С. Клецина – СПб., 1998. – 194 с.
26. Ключко В.Е. Персонификация ценностей как механизм нравственного воспитания/ В.Е. Ключко – Барнаул, 2007. – 336 с.
27. Ковалев С.В. Психология современной семьи/С.В. Ковалев – М.,1998. – 208 с.
28. Ковалева А. В. Интерпретация системы семейных ценностей и ее компонентов в современном обществе/ А.В. Ковалёва – М., 2011. – 134 с.
29. Крапивка И.А. Ценностные ориентации в семейной жизни/И.А. Крапивка. – М., 2009. – 292 с.
30. Левкович В.П., Зуськова О.Э. Социально психологический подход к изучению супружеских конфликтов/ В.П. Левкович, О.Э. Зуськова – М., 1995. – 352 с.
31. Лидере А. Г. Семья как психологическая система./А.Г. Лидере — М.: Обнинск, 2004. – 430 с.
32. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений/Н.Н. Обозов – Киев, 1993. – 476 с.
33. Обозов Н.Н.. Обозова А.Н. Три подхода к исследованию психологической совместимости // Вопросы психологии - № 2, 1994. – с.64-70.
34. Олейник Ю.Н. Исследование уровней совместимости в молодой семье. Психологический журнал. Т. 7.№2. 1996. – с. 28-31.
35. Орлов Ю.М. Воздержание: правда и ложь: Психол. журнал – М., 1999. – с 15.

36. Пищик В.И. Поколения: социально – психологический анализ ментальности//Социальная психология и общество. – 2011. – № 2. – с. 80 – 88.
37. Психологические тесты: В 2-х т. Т. 2. /Под ред. А.А. Карелина. - М.: ВЛАДОС, 1999. – 198 с.
38. Психологический словарь /Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. - 8-е изд., перераб. и доп. - М.: Педагогика. Пресс, 1996. – 689 с.
39. Пэйдж С. Супружеская жизнь: Путь к гармонии/С. Пэйдж М.: МИРТ, 1995. – 360 с.
40. Репина Т.А. Анализ теории полоролевой социализации в современной и западной психологии. Вопросы психологии №2, -М., 1997. – с.59-65
41. Ричардсон Р.У. Силы семейных уз/Р.У. Ричардсон – СПб.: Акцидент, 1994. – 292 с.
42. Сатир В. Психотерапия семьи/В.Сатир - СПб.: Ювента, 1999. – 420 с.
43. Сидоренко А.А. Методы математической статистики в психологии/А.А. Сидоренко – М., 2001. – 254 с.
44. Силяева Е.Г. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования/Е.Г. Силяева – М.: Академия, 2002. – 344 с.
45. Соловьев Н.Я. Брак и семья сегодня/ Н.Я. Соловьев - Вильнюс, 1997. – 290 с.
46. Сысенко В.А. Молодежь вступает в брак/ В.А. Сысенко – М., 1996. – 340 с.
47. Сысенко В.А. Супружеские конфликты/В.А. Сысеко – М., 1999. –262 с.
48. Харчев А.Г. Современная семья и её проблемы/ А.Г. Харчев – М., 1998. – 362 с.
49. Харчев А.Г., Голод С.И. Молодежь и брак/ А.Г. Харчев, С.И. Голод – Спб., 1999. – 230 с.

50. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности/ Л. Хьел, Д., Зиглер – СПб.: Питер, 2001. – 364 с.
51. Целуйко В.М. Психология современной семьи/В.М. Целуйко – М.: Владос, 2003. – 352 с.
52. Целуйко В.М. Быть вместе нельзя расставаться. Как спасти отношения/В.М. Целуйко – М., 2008. – 256 с.
53. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций. М.: ЭКСМО – Пресс, 2000 – 400 с.
54. Эйдемиллер Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи/ Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис – СПб.: Питер, 2002. – 468 с.
55. Яворская А. А., Дмитриева М. В. Ценности личности супругов в различных типах семейных систем/А.А. Яворская, М.В. Дмитриева – М., 2000. – 246 с.